

Framtider

nr 4/2008

ARTIKLAR • RAPPORTER • NOTISER • RECENSIONER

TEMA

Framtidens samhälle

Ny forskningsrapport

Fjorton perspektiv på framtiden. Samhälls- och humanvetenskapliga framtidsstudier

Red.: *Susanne Alm och Joakim Palme*

Institutet för Framtidsstudiers skriftserie *Framtidens samhälle*, nr 17

Framtidsstudier handlar om det som ännu inte kan observeras. Detta öppnar för olika idéer om hur man bäst går tillväga. Brainstorming, expertpaneler och trendframskrivningar är några vanliga metoder. Som kontrast till detta har verksamheten vid Institutet för Framtidsstudier av tradition en fast grund i vetenskapliga förhållningssätt.

I *Fjorton perspektiv på framtiden* bidrar forskare vid Institutet med sina perspektiv som är rotade i deras olika akademiska ämnestillhörigheter.

Vilken roll har demografin spelat för framtidstänkandet de senaste århundradena?
Hur bidrar ett rumsligt perspektiv till att klarlägga samhällets utveckling i (fram)tiden?
Hur kan kriminologin säga oss något om den framtida brottsligheten? Dessa och många andra frågor behandlas i boken.

Institutets forskningsrapporter kostar 150 kr inkl. moms. Porto tillkommer.

Beställning kan ske via e-post: info@framtidsstudier.se, tel: 08-402 12 00 eller fax: 08-24 50 14.

Framtider ges ut av Institutet för Framtidsstudier och utkommer med fyra nummer per år.

Prenumerationsavgiften 100 kronor (varav moms 5,66 kronor) per år, inbetalas på postgiro 701633-0. Ange namn och adress. **Framtider** distribueras gratis (i ett exemplar) till alla folkbibliotek, bibliotek vid gymnasier och folkhögskolor i Sverige.

Ansvarig utgivare *Joakim Palme*

ISSN 0281-0492

Redaktörer för detta nummer *Ingrid Söderlind och Leif Åberg*

Redaktion *Joakim Palme, Ingrid Söderlind, Mattias Tydén, Sabina Nilsson, Jakob Larsson*, Institutet för Framtidsstudier samt *Leif Åberg*

Layout *Lena Wennerstén* Illustrationer & Grafisk form, Stockholm

Tryck Federativ Tryckeri AB, Stockholm, 2008

Institutet för Framtidsstudier Box 591, 101 31 Stockholm

Besöksadress: Drottninggatan 33, fr.o.m. den 1 december Holländargatan 13, Stockholm

Tel: 08-402 12 00, Fax: 08-24 50 14

E-post: info@framtidsstudier.se, Hemsida: www.framtidsstudier.se

”Det finns goda skäl att kasta en blick i backspegeln då och då.”

DETTA NUMMER av *Framtider* har fått namn efter forskningsprogrammet som väglett verksamheten vid Institutet för Framtidsstudier de senaste fyra åren. Våra trogna läsare har under hand fått inblickar i våra större forskningsteman och satsningar, såväl i form av temanummer som kortare och längre artiklar.

Vi väljer nu att lyfta fram resultat som hittills *inte* fått så stor uppmärksamhet, förutom de mer allmänna reflektioner som undertecknad gör i numrets inledande artikel.

Kurvorna pekar uppåt för Institutet för Framtidsstudier. Vi fortsätter att få positiva gensvar på *Framtider*. Våra *Framtidsfokus* blir allt populärare. Det finns stor efterfrågan på att våra forskare ska medverka i olika sammanhang.

Detta må vara en klen tröst när de flesta andra samhällskurvor pekar neråt eller i bästa fall ser ut som rälsen på en berg- och dalbana. Vi går in i en lågkonjunktur, där ganska många år av god tillväxt och några år av ökad sysselsättning följs av kraftigt ökande varsel och dystra prognoser om vikande tillväxt och ökad arbetslöshet.

Det finns goda skäl att kasta en blick i backspegeln då och då. Visserligen har de som gör prognoser en tendens att underskatta kraften i förändringar, i både upp- och nedgång. Det manar till extra eftertanke när vi nu sannolikt bara befinner oss i början av en nerförsbacke vars lutning och längd vi ännu inte känner. Det kan alltså bli mycket värre.

Den kanske vanligaste framtidsbilden är baserad på att vi drar ut kurvorna i tangentens riktning, att vi ser trenderna men inte trendbrotten. Det räcker inte. Framtidsstudier måste vara öppna för det oväntade och för de tillfällen när historien ”vänder”.

I sin studie av 1929 års börskrasch menade John K. Galbraith att ett antal skäl talade emot att den skulle upprepas. En viktig anledning gällde den ekonomiska vetenskapens framgångar, en annan var politikernas mer aktivistiska handlingslinje i Keynes anda. Står sig den framtidsbilden? Och räcker vetenskap och politik för att trenderna ska kunna vändas?

FOTO: THOMAS CARLGRÉN.

Joakim Palme,
VD, Institutet för Framtidsstudier

INNEHÅLL

TEMA Framtidens samhälle

<i>Joakim Palme</i> Framtidens samhälle	4
<i>Susanne Alm och Joakim Palme</i> Att forma goda hypoteser om framtiden	10
<i>Urban Lundberg och Mattias Tydén</i> Har vi nytta av historien?	12
<i>Daniel Hallberg och Jovan Žamac</i> Vad betyder den ekonomiska livscykeln för en åldrande befolkning?	16
<i>Torbjörn Lundqvist</i> Myndigheternas omvärldsanalys	18
<i>Olof Bäckman, Anders Nilsson och Johan Fritzell</i> Marginalisering och uppväxtvillkor	21
<i>Kristina Engwall och Ingrid Söderlind</i> Vuxen nog för arbete?	24
<i>Åke Bergmark och Renate Minas</i> Ska makten över välfärden decentraliseras?	27
<i>Sara Ström</i> Boende och barn	30
<i>Niklas Stenlås</i> Politikens nya villkor i hundra års perspektiv	33
<i>Bo Malmberg</i> Det demografiska spöket	35
<i>Erik Westholm</i> Politik bortom tid och rum – tre klimatpolitiska perspektiv	38

Joakim Palme

Framtidens samhälle

FOTO: JOHAN SUNDGREN.

Forskningsprogrammet **Framtidens samhälle** går mot sitt slut. Efter snart fyra år är det dags att summera och reflektera över resultaten. Institutets forskning har för det första preciserat de utmaningar som Sverige står inför. Hit hör en åldrande befolkningsstruktur, en föryngrad arbetskraft och en snedfördelad ofärd. Studierna ger för det andra vägledning för att upptäcka handlingsrestriktioner som vi möter, ekonomiska, politiska och sociala. För det tredje har vi pekat på realistiska handlingsalternativ för framtiden, när det gäller utbildningsinvesteringar, villkoren kring familjebildning, regionernas framtid, samt migrationen och andra aspekter på vårt förhållande till omvärlden.

Två grupper med starka gemensamma intressen – både barn och äldre är beroende av att det finns väl fungerande samhällsinstitutioner.

Programmet *Framtidens samhälle* har vilat på fyra års gedigen forskning, ofta i samarbete med kollegor från Sverige och andra länder. Vissa resultat har publicerats i vår arbetsrapportserie, annat har offentliggjorts i tidskrifter och böcker. Många av institutets texter är också riktade mot samhällsdebatten – genom dagstidningsartiklar, tidskriften *Framtider* och vår skriftserie.

Under dessa år har vi även organiserat ett fyrtiotal halvdagskonferenser, många gånger med inbjudna forskare och samhällsaktörer. Vi har arbetat aktivt med workshops kring strategiska satsningar. Detta har breddat våra nätverk i Sverige och utanför landets gränser. Vi har dessutom använt institutet som mötesplats för forskare och experter från världens alla hörn, vilket i sin tur lett till nya publikationer och bättre spridning av forskningsresultaten.

En röd tråd genom forskningsprogrammet har handlat om spänningen mellan befolkningsförändringar å ena sidan och hur vi organiserar samhället å den andra. Denna spänning dyker upp på olika nivåer: regionalt, nationellt, europeiskt och globalt. Vi har arbetat i en samhälls- och humanvetenskaplig huvudfåra, men vi har också drivit projekt och samarbeten med teknikvetenskap och naturvetenskap. Ett exempel är projektet "Oväntade framtider", som vid sidan av demografiska och politiska frågor även behandlat medicinska, miljömässiga och tekniska scenarier.

FORSKNINGSPROGRAMMET har rymt fem större teman: *medborgarskap och välfärdsinstitutionernas omvandling; marginaliseringsprocesser och uppväxtvillkor; regioner i förändring; demografiskt baserade framtidsstudier; ekonomisk utveckling och fördelning.*

Kring dessa teman har en rad externt finansierade projekt, framför allt från forskningsråden, växt fram. Dessutom har talangfulla forskare lockats att placera sina rådsfinansierade projekt eller *post doc*-tjänster hos vår tvärvetenskapliga miljö. Att såväl enskilda forskare, svenska forskningsråd som internationella finansörer valt Institutet

för Framtidsstudier är en indikation på verksamhetens kvalitet.

PÅ DEN INTERNATIONELLA nivån har institutets forskare medverkat i ett pionjärarbete kring analyser av FN:s befolkningsprognoser, och de globala konsekvenser som förändrade befolkningsstrukturer får för inkomstutveckling, migration och miljöpåverkan. Om de länder som just nu är inne i starka tillväxtperioder skulle upprepa västvärldens tillväxthistoria, och etablera samma mönster för produktion och konsumtion, blir de miljömässiga konsekvenserna katastrofala. Det gäller att vi hittar nya sätt att växa.

Analyserna av vilket migrationstryck vi kan vänta oss i framtiden var ett av institutets bidrag till den Globala kommissionen för internationell migration (GCIM), som rapporterade till FN i slutet av 2005. Huvudbudskapet till GCIM var följande: den politiska utmaningen är att förbättra det internationella samarbete både globalt och regionalt. De internationella regelverken behöver moderniseras, och när detta inte går tillräckligt snabbt måste länderna hitta andra, lösare former för samarbete.

Ofta kan man komma långt med regional samverkan. Här finns viktiga paralleller till samarbeten på helt andra områden: klimatet, spridningen av smittsamma sjukdomar, teknikutveckling med mera.

Vi har följt upp GCIM:s rapport genom att stärka kopplingen mellan migration och utvecklingsfrågor på olika sätt. Det har gjort avtryck i institutets skriftserie och i samarbeten med internationella organisationer om den migration som är absolut störst i världen – den som sker mellan länder i "syd". Uppföljningen har handlat både om hur vi kan förbättra våra kunskaper om denna migration och om hur människors riskabla situation kan förbättras.

Migrationsfrågorna har ibland betraktats enbart som internationella befolkningsrörelser som inte berör "oss". Därför är det glädjande att vi kunnat inleda studier av migration inom Sverige, där vi bland annat studerat drivkrafterna bakom folkförflytt-

- ningar och migrationens konsekvenser för människors inkomster.

Den så kallade nordiska modellen har länge väckt internationell uppmärksamhet. Är de nordiska erfarenheterna relevanta för fattigdomsbekämpning i Latinamerika och Sydostasien? Institutet för Framtidsstudier har medverkat i studier av sådana frågor. De senaste åren har det också funnits ett starkt intresse i Europa för den nordiska modellen. Att de nordiska länderna lyckats bra med de sociala målsättningarna – fattigdomsbekämpning, sysselsättning och jämställdhet – var kanske ingen nyhet. Men i tider när inte bara tillväxttakten och investeringsklimatet hållit sig över EU-nivån, utan när stödet för globaliseringen dessutom varit stabilare i Norden, är det många som vill lära sig hur detta blivit möjligt.

DET DEMOGRAFISKA SPÖKET – för att låna en rubrik från detta nummer av *Framtider* – skrämmer både i Sverige och i övriga Europa. Det finns ett tydligt dystopiskt element i prognoserna om åldrande befolkningar. Bördan av en allt större andel äldre tycks inte bara tung att bära, den har periodvis fått beteckningar som får det väntade att anta katastrofala proportioner – smaka bara på ordet *ålderschocken*.

Dessutom är framtiden ödesbestämd i den meningen att det är orealistiskt att tänka sig så dramatiska ökningar i födelsetalen.

Dessutom är framtiden ödesbestämd i den meningen att det är orealistiskt att tänka sig så dramatiska ökningar i födelsetalen att fler barn kan vända utvecklingen annat än på mycket lång sikt. Inte heller är det praktiskt genomförbart att öka migrationen av människor i arbetsför ålder så kraftigt att det åldrande samhället kan upphävas. Och även invandrare blir äldre på lite sikt.

Men visst finns det saker som samhället kan göra. Både födelsetal och migration kan påverkas i önskvärd riktning. Och vi kan göra annat som gör bördan lättare att bära. Här börjar tidsperspektiven klarna. På kort sikt gäller arbetskraftsinvandring, på medellång sikt investeringar i utbildning och på lång sikt födelsetalen. Gemensamt är dock att vi behöver tänka på samtliga förhållanden redan nu!

Osäkerheten kring de framtida födelsetalen är ett gott exempel på hur möjligheterna att påverka öppnar sig. Föräldraförsäkringen och studiemedelssystemet är givande fält för politiker som vill förbättra människors villkor för studier och familjebildning, något som antagligen krävs.

Bostadsproblemen är ämne för en särskild artikel i det här *Framtider*-numret. Generationsväxlingen som vi är på väg in i, med 40-talisternas uttåg och 90-talisternas intåg, kommer att skärpa situationen, men rymmer också goda möjligheter.

Europeiska och svenska studier som institutet genomfört antyder att det behövs massiva investeringar i det mänskliga kapitalet och att det behövs satsningar för att få människor i arbete. Ett uppmärksammat, om än kontroversiellt för att inte säga impopulärt, förslag var att halvera sommarloven så att de unga genomför en normal skolgång ett år snabbare, och följaktligen kommer ut i arbetslivet som goda skattebetalare tidigare. Långa sommarlov är ju en relik från det gamla bondesamhället, där barnens arbetskraft behövdes under skördetiden.

De kommunala och regionala befolkningsprognoser som Institutet för Framtidsstudier gjort har inte alltid tagits emot med öppet sinne. Det har påståtts att vi "svartmålar".

Problem försvinner dock inte bara för man låtsas att de inte finns. Dessutom finns det redan i dag väldokumenterade kommunala skillnader mellan hur svenska medborgare får sina formellt sett lika rättigheter tillgodosedda.

I institutets prognoser utifrån dagens befolkningsstruktur i Sverige ligger en oerhörd sprängkraft: politiskt, ekonomiskt och socialt. I rikspolitiken har svaret på dessa tuffa fakta blivit "jasså". Många tycks tro på vad som i naturvetenskap brukar betecknas som "emergens", det vill säga att det nerifrån spontant ska växa fram en ny (och god) ordning.

Den ökade segregationen hänger som orosmoln över framtidens samhälle. Ändå är våra farhågor i vissa avseenden överdrivna. Dessutom blandar man ofta ihop två olika orsaker till att det går dåligt för många som växer upp i resurssvaga områden. Oftast är

det den egna familjens resursbrister, och inte det faktum att man levtt i ett resurssvagt område, som utgör den egentliga riskfaktorn.

Våra studier kring uppväxtvillkor har omfattat dels historiska undersökningar av barns plats i samhället, dels longitudinella studier av barn- och ungdomsårens betydelse för att skapa förankring i samhället som vuxen. Ett par artiklar i detta nummer av *Framtider* diskuterar detta.

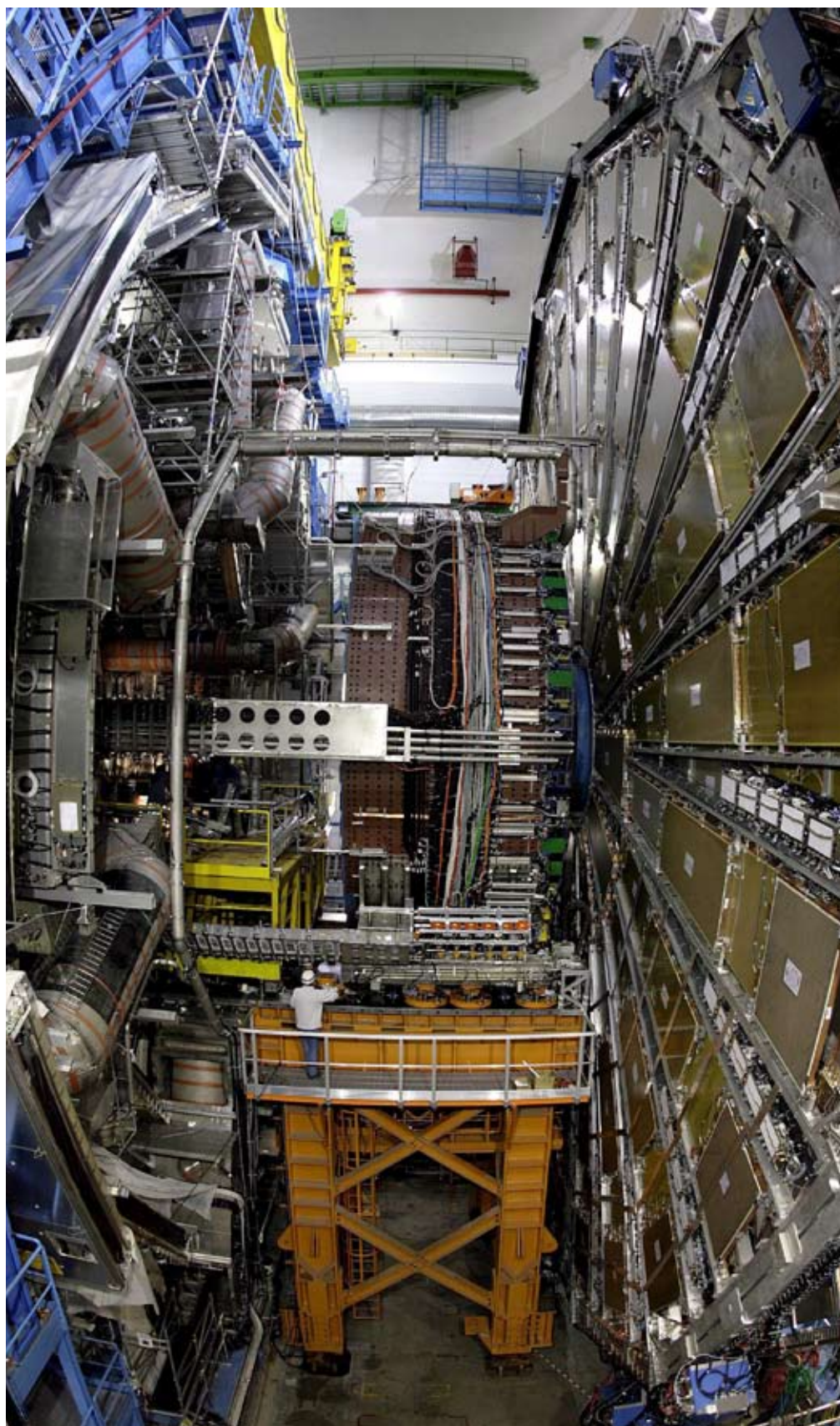
Institutets forskning kring *marginalisering* uppmärksammas också i numret. Utvecklingen efter den stora 1990-talskrisen inger både hopp och förtvivlan. Hopp därför att för en majoritet av dem som tillhörde krisens förlorare har det nya århundradet inneburit väsentligt förbättrad sysselsättning och högre inkomster. Förtvivlan därför att en mindre grupp av 1990-talets förlorare inte tagit del av det ökade välståndet utan tvärtom fått det sämre.

FOTO: MARCELO SAVAIO/EPA-SCANPIX

Den globala konkurrensen hårdnar – Brasilien och flera andra länder har de senaste åren stärkt sina positioner påtagligt på världsmarknaden. Museet för samtidskonst utanför Rio de Janeiro, en skapelse av arkitekten Oscar Niemeyer.

CERN (Centre Européen de Recherche Nucléaire) är ett av världens största vetenskapliga forskningslaboratorier, med uppgift att studera de fundamentala naturkrafterna mellan subatomära partiklar. Verksamheten bekostas av de 20 europeiska medlemsstaterna, varav Sverige är en. Bilden visar partikelacceleratorn LHC (Large Hadron Collider).

FOTO: MARTIAL TREZZINI/KEystone-SCANPIX

- Det fanns ett antal uppförande resultat i Socialstyrelsens *Social rapport 2006* om barns uppväxtvillkor och risker för ogynnsamma livsbanor. Med dagens insatser lyckas vi inte bryta det sociala arv som uppmärksammades och diskuterades redan för femtio år sedan – men vi ser också att det går att åstadkomma vändpunkter.

EN AV FRAMTIDSSTUDIERNAS viktigaste uppgifter är att avmystifiera framtidens samhälle, inte minst genom att visa hur framtiden hänger ihop med det förflutna. I förlängningen finner vi också en av de uppgifter som ligger på vetenskapens bord, nämligen att identifiera mönster och regelbundenheter i historien. Ytterst handlar det om att ge en grund för medborgarnas "känsla av sammanhang".

Vi måste också våga slå hål på myterna. Granskningen av förutsägelser om brottsutvecklingen i den nya skriften *Fjorton perspektiv på framtiden* illustrerar detta.

Får framtidsstudier rätt? I början av programperioden bjöd vi in till en konferens om oväntade tekniska framtider och bad Robert Ayers granska förutsägelser som han själv och andra hade gjort i slutet på 1960-talet. Hans slutsats var försiktigt förtröstansfull. På de flesta områden hade forskarna fått rätt – framtiden hade följt förutsägelseerna. Men ofta hade de misstagit sig om tempot: på vissa områden hade förändringarna gått fortare än man trott, men det vanligaste var att det gått långsammare.

Ibland överträffar verkligheten våra studier. Ett exempel var den konferens inom projektet "Oväntade framtider" som institutet hade planerat kring framtida spridning av virus. Vi hade målat upp ett scenario som konferensens experter skulle ta ställning till, med inslag av svarta rubriker på tidningarnas löpsedlar om virus som snabbt sprids över världen via fåglar. Men strax före konferensdagen hade denna oväntade fågelinfluensa hunnit bli verklighet (med den lyckliga skillnaden att viruset som faktiskt påträffats inte hade börjat sprida sig från människa till människa).

... på vissa områden
hade förändringarna gått
fortare än man trott, men
det vanligaste var att det
gätt långsammare.

Framtidens samhälle låter sig inte riktigt förutsägas. Det är heller inte framtidsstudiernas uppgift. De skall stimulera till debatt. Samtidigt är inte framtiden helt öppen, och en del vet vi mer om än annat. Men ju större osäkerheten är, desto större är möjligheterna till påverkan. Samhällsvetenskaplig forskning kan hjälpa oss att bättre förstå förutsättningarna och lotsa oss fram till en mer realistisk uppfattning om hur världen fungerar. Humanvetenskaplig forskning hjälper oss att se det oväntade, det som bryter trender och mönster.

Ett uttryck som "framtidens samhälle" väcker motstridiga tankar. Det rymmer allt från utopiska till dystopiska föreställningar om hur den gemenskap, som vi kallar samhälle, kommer att gestalta sig. Det finns därför anledning att påminna om en särskild typ av risk – vanföreställningen att det går att skapa ideala samhällsförhållanden, ett lyckorike på jorden. Den sortens framtidsplanering har i regel urartat.

Mer verklighetsnära var nog kommunalrådet Albert Aronson när han invigde Stockholmsförorten Vällingby centrum för mer än ett halvt sekel sedan. Målet är inte att skapa ett mönstersamhälle, betonade han, utan ett samhälle där livets olika dramer ska utspela sig.

Joakim Palme är VD för Institutet för Framtidsstudier.

Att forma goda hypoteser om framtiden

Framtidsstudier är studiet av det som ännu inte hänt. Inte märkligt då att det finns olika idéer om hur man bäst ska gå tillväga. Verksamheten vid Institutet för Framtidsstudier vilar av tradition på vetenskapliga förhållningssätt.

*Nu kommer boken **Fjorton perspektiv på framtiden: Samhälls- och humanvetenskapliga framtidsperspektiv** som förtydligar och ger exempel på vad det innebär.*

Framtidsstudiebranschen är bred och brokig. Brainstorming, expertpaneler och automatiska trendframskrivningar är bara några metoder som förekommer. I kontrast till detta tar Institutet för Framtidsstudier sin utgångspunkt i vetenskapliga perspektiv, en profil som stärkts ytterligare på senare år. I dag arbetar forskare med förankring i ett drygt tiotal human- och samhällsvetenskapliga discipliner hos oss på Institutet.

Inte heller ett vetenskapligt förhållningssätt kan förstås ge säkra svar om framtiden. En orsak är att samhällsvetenskapen oftast inte producerar tillräckligt starka samband för att vi med deras hjälp ska kunna härleda prognoser om samhällsutvecklingen. Men det har också att göra med att vi ständigt påverkar framtiden just genom att studera den och reflektera kring den.

Syftet med framtidsstudier är inte heller att producera säker kunskap. I stället bör de stimulera till diskussion och handling, så

att vi är med och formar framtiden och inte bara blir offer för den.

I *Fjorton perspektiv på framtiden* medverkar ett tjugotal forskare. Genom att ta avstamp i sina egna ämnen visar de hur våra discipliner hjälper oss dels att formulera arbeteshypoteser om framtiden, dels att pröva hur rimliga tänkbara framtider är.

Kapitlen kan läsas var för sig, men det finns också en gemensam ambition: att med ämnesspecifika kunskaper och förhållningssätt utveckla framtidsstudiet. Det ger oss en fastare grund för att identifiera möjligheter och hot i samhället, anser vi.

BOKEN HAR FYRA DELAR. I den första delen analyseras olika aspekter av framtidsstudier, samt den i dag snabbt växande omvärldsanalysen, ur historiskt orienterade perspektiv. Att utvärdera sin egen tid är svårt, men genom att granska historien kan vi få en klarare blick av nutiden. Svenska framtidsstudier om

FOTO: ROBERT FULTON/ NATURE PL-BL

arbete från 1970- till 1990-tal är föremål för analys, liksom synen på barn i framtidsstudier och i den allmänna debatten. De senaste årens kraftiga tillväxt av omvärldsanalys i statliga myndigheter ägnas ett eget kapitel.

I bokens andra del ges framtidsperspektiv från fem vetenskapliga discipliner företrädta vid Institutet för Framtidsstudier: sociologi, demografi, kulturgeografi, kriminologi och historia. Befolkningsperspektivet har haft en viktig position på Institutet de senaste tio åren och vi kan nu börja reflektera kring dess genomslag på olika områden. Det finns goda skäl att fortsätta utveckla andra discipliners specifika framtidsperspektiv.

Historiska analyser har en stark ställning på Institutet bland annat därför att samhällets institutioner visar hur historien och nutiden följer med in i framtiden – genom våra trögföränderliga institutioner befinner vi oss till viss del redan i framtiden. Bokens tredje del fokuserar därför på institutionella angrepps-

sätt i framtidsstudier; exempel hämtas från sociologin, statsvetenskapen och historieämnet.

Bokens avslutande del ger exempel på hur framtidsstudier vid Institutet kan se ut. Här behandlas allt från familjebildning och barnafödande, det åldrande samhället och pensionsfrågan, till internetanvändning ur ett demokratiskt perspektiv.

Ett metodologiskt angreppssätt blir aldrig fixt och färdigt, det bör ständigt omprövas. Det är dessutom Institutets uppgift att fungera som arena för sådan diskussion och utveckling. Boken kommer ut i samband med att forskningsprogrammet *Framtidens samhälle* avslutas. Det är vår förhoppning att den ska stimulera debatten – inte bara om viktiga framtidsfrågor utan också om hur de bäst kan undersökas.

Susanne Alm och Joakim Palme är forskare respektive VD vid Institutet för Framtidsstudier. De är redaktörer för boken Fjorton perspektiv på framtiden.

Som ett brokigt lapptäcke – framtidsstudier kännetecknas av skiftande metoder och angreppssätt. Odlingslandskap i Anderna, Peru.

Urban Lundberg och Mattias Tydén

Har vi nytta av historien?

Vanligen tänker vi oss att framtidsstudier framför allt engagerar ekonomer, sociologer och andra samhällsvetare. Men sedan lång tid har även historiker och andra humanister varit verksamma vid Institutet för Framtidsstudier. Urban Lundberg och Mattias Tydén argumenterar här för vikten av historiska perspektiv då vi ägnar oss åt framtidsfrågor.

På spaning mot framtida faror. Dagens politiker agerar ofta som astronomer snarare än visionärer. I stället för att bygga framtiden försöker de förutse tänkbara hot.

FOTO: MIKE CLARK/AFP-SCANPIX

Under många hundra år var flottan en prestigesymbol för den svenska krigsmakten. Men i början av 1800-talet steg oron för att virket till flottans skepp höll på att sina. Det var därför dags att fatta ett riktigt långsiktigt beslut – att tänka ”hållbart” med nutidens terminologi. Trehundratusen ekar planterades på Visingsö för att också framtidens slagskepp skulle kunna byggas. I dag är ekskogen på Visingsö färdig att avverkas.

Historien om ekarna visar hur svårt det är att planera för framtiden. Att planera ekar *var* på många sätt det mest förutseende beslut som gick att ta i början av 1800-talet. Men materialutvecklingen till stål och plåt kom att ändra förutsättningarna totalt.

Samtidigt kan vi naturligtvis inte bortse från framtiden. Både i våra privata liv och i det offentliga planerar vi för den tid som ligger framför oss. Inom politiken till exempel har vi under 1900-talet varit vana att tänka oss framtiden i termer av visioner och visionärer – framtiden är något som kan formas och byggas. Framför allt är den en plats där idéer konkurrerar med varandra.

Möjligen har den politiska visionen på senare år fått ge vika för ett mer defensivt förhållningssätt. Dagens politiker agerar ofta som meteorologer, snarare än visionärer. För meteorologen är framtidens väder alltid osäkert. Det här borgar för ett flexibelt förhållningssätt. Grandiosa löften och storslagna visioner undviks. Samtidigt får detta konsekvenser för den politiska ansvarigheten och framtida ansvarsutkrävande. Om politiker till äventyrs har lovat solsken och det råkar bli regn, är det inte deras fel, utan omständigheternas.

Ytterligare ett förhållningssätt kan liknas vid astronomens när denna spanar efter en inkommande meteor. Här är framtiden inte bara osäker utan minerad med risker och hot. Det kan vara åldrande befolkningar – det framtida ”köttberget” för att citera Per Nuders uttalande 2004. Eller det kan handla om ”sönderfallande stater och regionala konflikter, terrorism och hot om spridning av massförstörelsevapen, [...] IT-attacker som utförs i syfte att förlama delar av eller

hela samhällen” (försvarsdepartementets hemsida 2008).

Ett sådant synsätt, inriktat på framtida hot, får tydliga konsekvenser. Den politiska debatten handlar inte om hur framtiden skall utformas utan om vem bygger det bästa teleskopet.

Föreställningarna om framtida klimathot, säkerhetshot och ekonomiska hot har skapat ökande efterfrågan på framtidsanalyser. Demografer, sociologer och ekonomer ägnar sig åt trendframskrivningar eller åt mer sofistikerade empiriskt baserade framtidsstudier.

VILKEN UPPGIFT FYLLER då historiker på ett institut för framtidsstudier? Historiker brukar vara mycket tveksamma till att uttala sig om framtiden, och många är – till skillnad från naturvetare och samhällsvetare – skeptiska till generella lagar och teorier. Historien är unik, säger man. Och om historien är unik, vad kan den då säga oss om framtiden? När historiker gör anspråk på att förutsäga framtiden, förklarade historikern R.G. Collingwood i en klassisk föreläsning, ”vet vi att något gått på tok med deras historiesyn”. Än mer drastisk var Hegel som hävdade att det enda som kan läras av historien är att människan inte lär sig något.

Kanske är det en av historikerns uppgifter att föra in en viss skepsis i framtidsforskningen – att dra i handbromsen när framtidsforskarna blir alltför tvärsäkra. Historien är full av förlegade tolkningsramar och felaktiga prognoser – vilket ekarna på Visingsö illustrerar. Att peka på det *oväntade* är alltså ett viktigt åtagande. Det säger naturligtvis ingenting om vad som faktiskt kommer att hända. Men det innebär en maning till försiktighet, att inte låsa fast sig vid *en* tänkbar framtid utan att konsekvent laborera med alternativa scenarier.

Ser man bakåt i historien är det, som Jan-ken Myrdal betonar i en ny bok, slående i hur hög grad framtidsvisioner och prognoser varit låsta vid det dagsaktuella och hur de främst speglar sin egen samtid.

Men historikerns roll kan inte bara vara att agera skeptiker. Ett sätt att ”använda”

Framtidsprognoser har ofta speglat sin egen samtid. Om vi följt det tidiga 1800-talets samhällsplanerare hade flottan ännu i dag använt ståtliga segelskepp. Rekonstruktion av 1700-talsfartyget Götheborg i Hongkongs hamn 2006.

FOTO: CHRIS BUTLER/SCIENCE PHOTO LIBRARY-IBL

➤ historien är att undersöka hur *föreställningar* om det förflutna inverkar på nutiden. I vår egen forskning har vi bland annat undersökt hur bilden av "den svenska modellen" påverkar nutida – och framtidsinriktad – politik. Enkelt uttryckt har det funnits två sätt att beskriva modellen och dess framväxt.

Å ena sidan finns framgångssagan om hur parlamentarisk demokrati och socialdemokratisk välfärdspolitik lyfte medborgaren ur Fattigsverige – vi kan kalla det *traditionalistens* version. Ända sedan 1930-talet har den svenska modellen varit ett positivt laddat begrepp bland reformivrare i världen. Sveriges blandekonomi med avancerad arbetsmarknadspolitik, universellt socialför-

säkringssystem och skattefinansierad offentlig sektor har setts som en förebild. På senare år har familjepolitik och jämställdhet mellan kvinnor och män fogats in i denna positiva bild.

Å andra sidan finns *folkhemskritikerns* skeptiska berättelse. Enligt denna har kollektivismen en lång tradition i Sverige, medan individers och minoriteters intressen kommit på undantag. 1900-talets svenska samhällsbygge ledde dessutom till att fundamentala rättigheter fördes åt sidan, hävdar man. Storskaliga välfärdsprogram har visserligen förbättrat de sociala villkoren, men på bekostnad av individuell frihet och personliga valmöjligheter.

Kritiken förstärktes under 1990-talet, bland annat som en följd av den allmänna omvärderingen av europeisk historia efter järnridåns fall. I Sverige sattes främst välfärdsystemet och dess historiska rötter under lupp. Avslöjanden om folkhemmets "mörka sidor" – steriliseringspolitiken inte minst – lade nya karaktärsdrag till den svenska modellen: en strävan efter effektivitet och perfektion och medborgarens utsatthet för en godtycklig maktutövning. Folkhemmets framgångssaga skrevs successivt om.

Både traditionalister och folkhemskritiker förmedlar slagkraftiga tolkningar. Båda lägren har haft anspråk på att föra tillbaka sina berättelser på en grundläggande nationell princip även om man givit den olika beteckning: samförståndsanda respektive kollektivism. Men som alla "stora berättelser" lider dessa historieskrivningar av begränsningar.

EN SVAGHET ÄR deras starkt förenklade bild av den svenska modellens framväxt – vare sig den målas i ljusa eller mörka färger. Det andra problemet är deras normativa slagsida. Ofta har dessa framställningar påverkats inte bara av föreställningar om hur det svenska samhället sett och ser ut, utan också av hur det bör vara beskaffat.

Det är nämligen tydligt att striden mellan traditionalister och kritiker också handlat om politikens vardagsfrågor. Historiska argument ger ammunition åt debatter om den offentliga sektorns storlek, privatisering av sjukvård, skola och barnomsorg, eller det statliga alkoholmonopolet. I mångt och mycket handlar diskussionen om var gränsen i dag skall gå mellan stat och individ, mellan det politiska och det privata.

Men det finns också framtidsrelaterade problem kopplade till traditionalisters och folkhemskritikers tolkningar av svensk historia. Man kan säga att de två lägren läser fast framtiden. Eller annorlunda uttryckt: historiska tolkningar av det här slaget producerar sin egen framtid och bidrar till att skapa den problemvärld som vi står inför. Ett exempel har med dagens Europaintegration

att göra – ett ämne som brukar väcka både traditionalister och folkhemskritiker till liv. För traditionalisten utgör EU främst ett hot som riskerar att underminera dagens socialpolitiska modell. För folkhemsskeptikern är EU snarare en möjlighet att göra sig kvitt gårdagens och dagens politiska lösningar.

Med viss förenkling: för traditionalisten framstår förändringar som orimligt hotfulla och perspektivet blir alltför defensivt – det gäller att till varje pris försvara den "goda välfärdsmodellen". För kritikern ligger utmaningarna till grund för en förstärkt kritik mot modellen – perspektivet blir överdrivet destruktivt och barnet kastas ut med badvattnet.

Vår uppfattning om framtiden präglas alltså inte bara av vår position i nutiden, våra kunskaper och möjligheter, våra värderingar och önsknings. Den formas också av vår historiesyn. Därför är ett historiskt perspektiv en viktig pusselbit i framtidsstudierna. Historien kan förvisso användas – ibland – för fruktbara paralleller eller som underlag för långsiktiga trendanalyser. Men lika viktigt är att historisk kunskap i sig kan fungera som ett vaccin mot den alltför vanliga samtids- och framtidsanalys som baseras på en förenklad eller rentav felaktig bild av det förflutna.

Urban Lundberg och Mattias Tydén är forskare vid Institutet för Framtidsstudier.

LITTERATURTIPS

Andersson, Lars M. och Mattias Tydén, red. (2007), *Sverige och Nazityskland. Skuldfrågor och moraldebatt*. Stockholm: Dialogos.

Collingwood, Robin George (1946), *The idea of history*. Oxford: Clarendon.

Lundberg, Urban och Mattias Tydén (2007), Stat och individ i svensk välfärdspolitisk historieskrivning. Ingår i: Marika Hedin m.fl., *Staten som vän eller fiende? Individ och samhälle i svenskt 1900-tal*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.

Myrdal, Janken (2008), *Framtiden – om femtio år. Global utveckling och ruralt-urbant i Norden*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.

Todorov, Tzvetan (1995), *The morals of history*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.

Daniel Hallberg och Jovan Žamac

Vad betyder den ekonomiska livscykeln för en åldrande befolkning?

Varför är en åldrande befolkning ett problem och hur stort är problemet? Svaret är helt beroende på hur vi konsumerar och producerar över livscykeln. Om vi har en god bild av konsumtionen och produktionen under livets skeden, finns goda möjligheter att förutspå framtida kostnader och att vidta nödvändiga åtgärder för att möta behoven.

FOTO: GAETAN BALLY/KEystone-SCANPIX

Stora offentliga satsningar på barns utbildning är ett konstruktivt sätt att motverka framtidens åldrande samhälle.

Vi vet mycket om befolkningens storlek och sammansättning förr och nu – men av naturliga skäl mindre om demografin i framtiden. En del går dock att förutspå. Vi känner ganska väl till hur befolkningen kommer att åldras. Denna kunskap hjälper oss till exempel att veta hur stora barnkullar som börjar skolan om några år, hur många äldreboenden som måste byggas och hur många som får pension.

Den andra viktiga faktorn som påverkar befolkningsstrukturen är antalet födlsor, alltså fertiliteten, och den är betydligt svårare att förutspå. Den tredje viktiga faktorn är migration.

För hundra år sedan kunde man verkligen likna åldersfördelningen i Sverige vid en pyramid: de unga var många medan få nådde hög ålder. Med en ökande levnadslängd och färre födlsor per kvinna är i dag andelen äldre betydligt större medan andelen barn har sjunkit kraftigt.

Vilka ekonomiska konsekvenser får den åldrande befolkningen? Det beror på hur den ekonomiska livscykeln gestaltar sig, alltså hur vi av biologiska, ekonomiska och sociala orsaker konsumerar och producerar som unga, medelålders och äldre. Om det

blir ett kraftigt produktionsunderskott vid höga åldrar (mer konsumtion än produktion) väntar större svårigheter. Kunskap i ämnet är med andra ord nödvändigt för att kunna förutsäga framtida kostnader.

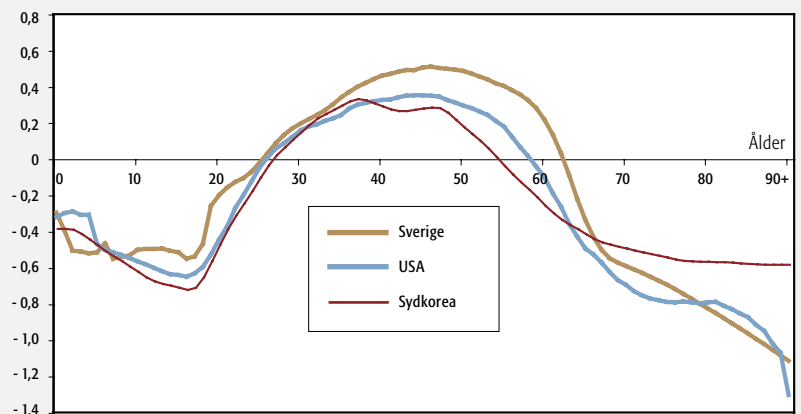
Institutet för Framtidsstudier deltar i ett internationellt samarbete för att kartlägga den ekonomiska livscykeln i ett antal länder. I *figuren* visas nettot per capita mellan produktion (arbetsinkomst) och konsumtion (privat och offentlig) för Sydkorea, Sverige och USA. Urvalet är inte helt representativt; syftet är främst att ge exempel från några olika länder.

Figuren visar att det sker stora omfördelningar till såväl gamla som unga. En olikhet är att överskottsperioden (när produktion överstiger konsumtion) uppskattas till i medeltal tjuugoått år i Sydkorea medan den i Sverige är trettiosju år. Utbildningsperioden i början av livet är ungefär lika lång i de tre länderna, medan "pensionsperioden" infaller vid skilda åldrar.

EN ANNAN OLIKHET verkar behovet av försörjning på alderdomen vara. I USA och Sverige är produktionsunderskottet vid 80 års ålder klart större än i Sydkorea. Huvudförklaringen är att i USA och Sverige stiger konsumtionen av främst hälso- och sjukvård dramatiskt mot slutet av livet. Samhällets utgifter för vård av människor i livets slutskede ser betydande ut – räknat per person. Men eftersom det finns få individer i dessa åldersgrupper, blir de sammanlagda beloppen ändå inte särskilt stora.

Om trenden med betydande underskott i livets senare skeden blir bestående, samtidigt som fertiliteten och mortaliteten utvecklas i samma takt som nu, blir det bekymmersamt att finansiera alderdomen. En åtgärd är att höja pensionsåldern. Det förändrar den ekonomiska livscykeln genom att produktionsunderskottet förskjuts till högre åldrar.

Men det finns kanske andra mer givande insatser. Att antalet barn minskar ger möjligheter att investera mer i varje enskilt barns utbildning. Effekterna av sådana investeringar är svåra att analysera och kräver avan-

Den ekonomiska livscykeln i Sverige, USA och Sydkorea. Figuren visar balansen mellan individens genomsnittliga arbetsinkomster och deras konsumtion. I vissa skeden av livet går kurvan ovanför nollstrecket – vilket betyder att människor producerar mer än de konsumerar.

Källa: National Transfer Accounts Project.

cerade simuleringsmodeller. Forskare vid Institutet för Framtidsstudier har konstruerat en simuleringsmodell som ger några svar på åldrandets och fertilitetens problematik. Modellen gör det också möjligt att analysera i hur stor utsträckning den demografiska utvecklingen går att påverka.

Vilka reella möjligheter har staten att motverka låga födelsetal? Våra simuleringar visar att offentliga transfereringar till barnfamiljer, som barnbidrag och barnomsorg, kan påverka fertiliteten. Samtidigt kan utbildningssatsningar och hälsoinvesteringar göra den framtida arbetskraften mer produktiv. Den demografiska utvecklingen är inte given och samhället kan investera i humankapital för att möta framtidens åldrande befolkning.

Alternativet att öka samhällets kostnader för de äldre genom att minska kostnaderna för de yngre är inte hållbart. På kort sikt blir det naturligtvis gynnsamt, men på lång sikt undermineras skattebasen i samhället. Ska vi ha råd att åldras måste vi således investera i de unga.

Daniel Hallberg och Jovan Žamac är forskare vid Institutet för Framtidsstudier.

Myndigheternas omvärldsanalys

Vad händer inom EU på tio års sikt? Hur agerar vi om en ny stor katastrof plötsligt ändrar spelreglerna? Frågor som dessa påverkar oss som enskilda personer, och de ger myndigheterna anledning att öka beredskapen inför framtiden.

Institutet för Framtidsstudier ska i nästa forskningsprogram (2009–2013) göra en satsning på så kallade metastudier – studier av framtidsstudier. Framtidsanalyser produceras i många sammanhang och med olika syften och kvalitet, och för ett framsynt samhälle är det nödvändigt att diskutera deras metoder, kunskapssyn och teoretiska utgångspunkter.

Institutet har redan nu påbörjat några sådana metastudier. I en av dem har vi undersökt hur omvärldsbevakningen och omvärldsanalysen ser ut hos drygt femtio centrala statliga myndigheter i Sverige. Detta ligger till grund för den här artikeln.

Idealt är framtiden något som vi formar genom demokratiska processer och individuella val. I realiteten formas den i lika hög grad av experter och intressen samt av processer som tycks stå utom kontroll. Begrepp som globalisering och komplexitet har fått en ny och konkret innebörd genom finanskrisen.

Samhällen och organisationer tror sig inte längre kunna planera framtiden på samma sätt som tidigare när nationsgränserna var reella. I stället bevakar och analyserar man omvärlden för att kunna manövrera och anpassa sig till förändring. Inte minst stat-

liga myndigheter har på senare år alltmer inlett organiserad omvärldsbevakning och analys.

Vad karakteriserar då omvärldsanalys och vad skiljer den från framtidsanalys? Ett svar är att det är en typ av framtidsanalys som fokuserar på det osäkra i myndigheters, företags och andra organisationers omvärld.

Framtidsstudier ska ge underlag för planering och mer långsiktiga beslut och bör därför utföras grundligare. Omvärldsanalys och framtidsstudier kompletterar varandra och borde i den bästa av världar vara nära sammankopplade.

VILKA YTTERLIGARE skillnader finns mellan omvärldsanalys och framtidsstudier? Omvärldsanalysen har tydligare samband med strategiska frågor i organisationer; den blickar inte lika långt framåt och är alltså mer färskvara; den görs på kortare tid och med lägre vetenskapliga ambitioner. Detta kan naturligtvis ses som svagheter – men framför allt som en nödvändighet där syftet är att få grepp om osäkerheten i samhället.

Alla organisationer har någon form av omvärldsbevakning, formellt eller informellt. Många bedriver även omvärldsanalys.

Endast en handfull myndigheter har dock en särskild enhet med omvärldsanalys som huvuduppgift. Vanligare är att den sköts som bisyssla av någon person i ledningen eller inom sektorerna information, kommunikation eller administration.

Efter år 2000 har omvärldsanalysen tagit fart mer generellt. Händelser som 11 september 2001 och tsunamivågen 2004 har bidragit till att skapa akut osäkerhet om framtiden. Det finns även en tydlig spridningseffekt mellan myndigheter.

En annan faktor är konsultföretag som driver på och skapar en marknad för sig själva. Det finns några konsultföretag som dominerar den svenska marknaden. Trendanalys, SWOT-analys och scenarier är de vanligaste metoderna som lärs ut. Det engelska SWOT står för "styrkor", "svagheter", "möjligheter" och "hot".

Men för att förstå varför omvärldsbevakning och omvärldsanalys blivit så viktigt, måste vi ha ett bredare samtidshistoriskt perspektiv. Den moderna omvärldsanalysen inleddes i liten skala under 1980-talet och

tog fart i det tidiga 2000-talet. Det finns flera förklaringar till detta – att staten har förändrats, att informationssamhället slagit igenom samt att det skett strukturella förändringar i samhället.

Under 1960-talet hade svenska myndigheter mycket litet utrymme för självständigt strategiskt handlande. Regeringens förvaltningspolitik kom under 1980-talet och framåt att förskjutas, bort från detaljstyrning och till alltmer resultatstyrning. Äldre tiders "förvaltning" började kombineras med "management" och myndigheter blev mer företagslika i sin administration.

Denna utveckling utgjorde en del av vad som kallas *New Public Management*. Management skapar utrymme för och behov av strategiskt handlande, och är ett vidare begrepp än administration. Det är här som omvärldsanalysen kommer in i bilden. New Public Management gav myndigheterna utrymme att utföra sådana analyser.

Administrativ självständighet är alltså en nödvändig förutsättning för omvärldsanalysens framväxt. En annan är informa-

Socialstyrelsen är en av de myndigheter som bedrivit seriös omvärldsanalys. På omslaget till dess omvärldsrapport 2005 kan noteras hur man i cirklarna ofta inleder med ordet "Ökad". Den typen av trendframskrivningar – "mer av samma" – är vanlig i omvärldsanalys.

KÄLLA: SOCIALSTYRELSEN, SOCIALSTYRELSENS ÖMVÄRLDSRAPPORT 2005.

- tionstekniken som även gett icke-experterna chansen att arbeta med omvärldsbevakning och omvärldsanalys. Slutligen har storskaliga samhällsförändringar som globalisering och EU bidragit kraftigt till myndigheters osäkerhetskänsla.

Omvärldsanalysen ingår följaktligen i en större trend som omfattar begrepp som informationssamhälle, osäkerhet, individualisering och konkurrens. Den moderna tekniken har påverkat informationens hastighet, kvantitet och gränslöshet. Internet har blivit en viktig komponent i globaliseringen. IT har påverkat kunskapsutvecklingen inom alla områden och inte minst bidragit till att media fått ökat inflytande.

Osäkerhet är något som ofta nämns i samband med omvärlds- och framtidsanalys. Det tycks finnas en förlust av sammanhang i dagens komplicerade omvärld. Tendensen är att det lätt blir nulägesanalys i stället för framtidsanalys därför att utbudet av information växer lavinartat och på grund av samhällets tilltagande komplexitet. Gränslöshet är ett annat tema som är invävt i osäkerheten, inte bara till följd av IT utan även som en konsekvens av EU och den fria rörlighet som unionen innebär.

Osäkerheten har på senare år spåtts på med hotbilder kring klimat, energi och vat-

ten, pandemier, åldrande befolkning och terrorism. I så gott som varje omvärldsanalys finns dessa begrepp representerade.

I litteraturen sågs ofta att omvärldsanalysen ska förbättra det strategiska beslutsfattandet. Men det är nog lika sant att analysens högre syfte är att skapa sammanhang.

Undersökningen av omvärldsbevakning och omvärldsanalys i statliga myndigheter ska snart presenteras i en längre rapport från Institutet för Framtidsstudier. En undersökning av det här slaget blir delvis också en utvärdering.

Det finns en rad brister i många myndigheter, visar det sig. Det mest slående är kanske bristen på kontinuitet. Man gör en satsning på omvärldsanalys under ett par år och sedan avvecklas verksamheten mer eller mindre. I vissa fall görs sedan en förnyad satsning utan att det dras några slutsatser av tidigare verksamhet. Dessutom är personalomsättningen ofta hög.

VISST FINNS FÖRKLARINGAR till bristen på långsiktighet och uthållighet. Myndigheter är ofta beroende av entreprenörer inom organisationen. Och man omorganiserar till följd av nya prioriteringar, ofta i samband med byte av generaldirektör. Det är ett irrationellt resursslöseri som pågår.

I stället borde man ge omvärldsanalysen stadga genom att prioritera kontinuitet och kunskapsuppbyggnad. Behovet av kunskap om hur omvärlden förändras kommer att få växande betydelse för myndigheternas förmåga att blicka framåt och fatta bra beslut.

I idealfallet bör omvärldsanalysen också vara kopplad till mer långsiktiga analyser av samhällsutvecklingen. I några myndigheter finns denna koppling och de borde stå som förebilder för andra.

Torbjörn Lundqvist är forskare vid Institutet för Framtidsstudier.

LITTERATURTIPS

Lundqvist, Torbjörn (2008), Den samtida omvärldsanalysens framväxt i staten. Ingår i: Susanne Alm och Joakim Palme, red., *Fjorton perspektiv på framtiden. Samhälls- och humanvetenskapliga framtidsstudier*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.

Olof Bäckman, Anders Nilsson och Johan Fritzell

Marginalisering och uppväxtvillkor

Fattigdom, utanförskap och marginalisering är ämnen som står högt på den politiska agendan i alla EU-länder. Många ser med oro på att de sociala skillnaderna mellan olika grupper i samhället ökar och att fler människor hamnar utanför. ➤

FOTO: HÅKAN LINDGREN/SCANPIX

Den sociala ojämlikheten märks bland annat på hur människor bor. I förgrunden villaområdet Bromsten och i bakgrunden syns Rinkeby.

Inom temat *marginaliseringsprocesser och uppväxtvillkor* vid Institutet för Framtidsstudier har vi studerat människors skilda levnadsvillkor här och nu – men också uppväxtförhållanden betydelse för hur tillvaron gestaltar sig långt senare i livet.

Studierna bygger framför allt på undersökningar som gör det möjligt att följa samma individer under lång tid, ofta flera decennier. Dessutom har vi granskat jämförbara data från andra länder. En tydlig slutsats är att uppväxtförhållanden påverkar en människas risk för marginalisering och utanförskap som vuxen. Det allra mest problematiska är långvarig fattigdom under barndomen, men även andra sociala problem eller ohälsa i hemmet har betydelse. Sådana faktorer påverkar hur man lyckas i utbildningssystemet och på arbetsmarknaden. Dessutom leder de till ökad risk för ohälsa och förtidspensionering.

Men det är naturligtvis inte bara barnomens villkor som sätter sin prägel på det fortsatta livet. Det finns riskfaktorer under hela livscykel.

För den stora merparten ungdomar innebär övergången till vuxenlivet en etableringsfas: arbetskarriären inleds, boende ska ordnas och det blir dags att tänka på familjebildning. Arbetet är förmodligen särskilt betydelsefullt, eftersom en människas förankring på arbetsmarknaden i mångt och mycket anger förutsättningarna för att lyckas med boende och familjebildning. Att sakna arbete kan ha en rad negativa konsekvenser på både kort och lång sikt. Arbetet är människors viktigaste inkomstkälla, men ger också en social förankring. Dessutom ger det tillträde till sociala trygghetssystem som arbetslöshetsersättning och sjukpenning. Arbetets betydelse för individens välfärd blir därför centralt i olika definitioner av marginalisering och socialt utanförskap.

EN SVAG FÖRANKRING på arbetsmarknaden i 25-årsåldern innebär tre gånger högre risk för svag arbetsmarknadsanknytning och marginalisering i medelåldern, jämfört med andra jämnåriga som studerar eller arbetar.

Det visar analyser där vi också tagit hänsyn till en rad andra faktorer. Även dödlighetsrisken visar sig vara påtagligt större för gruppen unga som står utanför.

De personer vi forskare kunnat följa ända fram till medelåldern är födda på 1950-talet. Man skulle kanske kunna tro att dessa samband inte längre är giltiga för senare generationer som fick större möjligheter och val. Men så långt vi kunnat följa dem som föddes på 1960- och 1970-talet uppvisar de ett liknande mönster. De som hade svag anknytning till arbetsmarknaden när de var unga står i betydligt högre utsträckning utanför arbetsmarknaden även senare i livet.

Arbetsmarknadsanknytning vid 20–25 års ålder har alltså en tydlig och bestående effekt, vilket betyder att problemet med ”unga utanför” inte kan reduceras till något som går över med åren. Det rör sig inte bara om personer som reser, arbetar utomlands eller av andra skäl väljer att inte arbeta eller studera under en kortare period.

MÄNNISKOR MED OLIKA RESURSER och egenskaper bosätter sig ofta i olika bostadsområden, delvis på grund av preferenser men också på grund av bristande resurser och valmöjligheter. Det leder till bostadssegregation och innebär att social ojämlikhet får en geografisk, rumslig dimension. I många länder finns en stor oro för en utveckling där bostadsområden i allt högre grad skiljer sig åt, dels beroende på de boendes ekonomiska resurser, dels på deras etniska sammansättning. Det förefaller logiskt att vår förståelse för ”de andras” livsvillkor minskar när segregationen tilltar.

Vår forskargrupp har studerat boendesegregationen och dess konsekvenser i Sveriges trettio största städer, och funnit att den ökat påtagligt mellan 1980 och 2000. Inte minst beror detta på att koncentrationen ökat av relativt fattiga personer till resurssvaga bostadsområden. Följden blir att kontaktytorna krymper, att den vardagliga interaktionen minskar mellan samhällsgrupper.

Men det är viktigt att inte enbart svartmåla bilden av hur välfärden utvecklas.

Risken för fattigdom är faktiskt betydligt lägre i Sverige än i många andra jämförbara länder.

Två centrala orsaker till dessa skillnader mellan länder framträder. En viktig faktor i dag är kvinnors förvärvsarbete. En stor del av den skillnad som finns mellan fattigdomsriskerna bland barnfamiljer i Europa kan förklaras av i vilken utsträckning kvinnor deltar på arbetsmarknaden. Den traditionella kärnfamiljen med en familjeförsörjare är inte hållbar längre i Europa, och här har de nordiska länderna ett försprång.

Den andra centrala faktorn rör socialförsäkringarnas karaktär, med betydligt lägre risk att hamna i fattigdom i mer generösa välfärdsstater som de skandinaviska.

Men samtidigt vilar den svenska välfärdsstaten, och dess institutionella ramverk, på att det råder full sysselsättning. Inkomstförsäkringar bygger givetvis på att det finns en inkomst att försäkra. I efterdyningarna av 1990-talskrisen kan vi se att andelen unga icke-studerande med svag eller ingen arbetsmarknadsanknytning har stigit till en högre nivå. Denna andel har sedan inte sjunkit i takt med den förbättrade arbetsmarknaden efter krisåren.

Om denna höjda nivå permanentas kommer det också att få efterverkningar för välfärdsstaten. I så fall kan det skapas en situation där en allt större grupp människor står utanför de inkomstförsäkrande systemen. En majoritet av befolkningen kommer visserligen att leva i ett system med inkomstförsäkringar, men en stor minoritet står utanför arbetsmarknaden och lever i ett behovsprövat system.

MED EN SÅDAN utveckling kommer välfärdsstatens effektivitet och även dess organisering och legitimitet att ifrågasättas förr eller senare. Vi står därför inför ett vägval. Ett alternativ är att förändra socialförsäkringssystemen genom att öka ersättningsgraden för dem som står utanför inkomstförsäkringarna samtidigt som vi sänker ersättning för dem som befinner sig inne i systemen.

FOTO: TRONS/SCANPIX

Människor som har arbete eller studerar i 20–25-årsåldern löper klart mindre risk att bli arbetslösa och drabbas av social marginalisering när de blir äldre – det visar aktuell forskning.

Ett annat alternativ är att inkludera fler av dem som står utanför och på så sätt slå vakt om grunddragen i dagens välfärdsstat. I våra studier har vi identifierat olika riskfaktorer för marginalisering och utanförskap. Men vi har även noterat positiva vändpunkter, det vill säga händelser eller skeenden som kan vända en negativ utveckling. En av de mest centrala av dessa är utbildning.

Olof Bäckman och Anders Nilsson är forskare vid Institutet för Framtidsstudier. Johan Fritzell är professor vid CHES, Stockholms universitet, och forskningsledare vid Institutet för Framtidsstudier.

LITTERATURTIPS

Bergmark, Åke och Johan Fritzell, red. (2007), *Välfärdens ansikte mot 2000-talet. Socialvetenskaplig tidskrift*, 14:2–3.

Bäckman, Olof och Anders Nilsson (2007), *Childhood poverty and labour market exclusion. Findings from a Swedish birth cohort*. Stockholm Institutet för Framtidsstudier. (Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:13)

Olofsson, Jonas och Anna Thoursie, red. (2007), *Ungas framtidsvägar. Möjligheter och utmaningar*. Stockholm: Agora. (Agoras årsbok; 2006)

Kristina Engwall och Ingrid Söderlind.

Vuxen nog för arbete?

År 1950 lämnade många barn skolan när de var 14 år och började arbeta. I dag slutar de flesta vid 18–19 års ålder. Skolan har i en mening ersatt arbete för tonåringar. Betyder det att arbetet förlorat sin plats i deras liv?

FOTO: MAGNUS HALLGREN/SCANPIX

När det blir svårare för barn och ungdomar att få arbete flyttar arbetet in i skolan. Pryo och prao är en del av detta, att låta eleverna delta i skolans skötsel är en annan.

Begränsningar i barns arbete har ofta betraktats som framsteg. Barn ska inte utnyttjas. Men det finns också starka positiva föreställningar kring arbete i mer traditionell mening – det ses som viktigt för vuxenblivandet och barnens delaktighet i samhället.

Barns och ungdomars relation till arbete är inte så entydig. Å ena sidan ska de ägna tid åt skolan, å andra sidan bör de få erfarenhet från arbetslivet. Barn och arbete blir därmed en viktig framtidsfråga.

De senaste femtio åren har heltidsarbetet i princip försvunnit för ungdomar under 19 år, och även deltidsjobben har minskat. År 1975 hade cirka 60 procent av högstadieläverna sommarjobb. I början på 2000-talet var det 20 procent. Också bland gymnasister har det skett en minskning, om än inte lika stor. Vissa jobb har försvunnit, som postens sortering av julkort, men det har också skett en åldersförskjutning. Reklam och gratistidningar delas i dag ofta ut av vuxna och jordgubbar plockas av utländska gästarbetare.

Svårigheterna att få arbete har bidragit till att skolan fått ansvar för barnens kunskap om arbetslivet. Med pryo (praktisk yrkesorientering) blev arbete ett eget ämne i början på 1960-talet; senare kom prao (praktisk arbetslivsorientering). Betoningen lades då

mer på arbetsliv i allmänhet och mindre på konkreta jobb.

I dag är prao inte längre obligatoriskt, men vikten av arbete har tagit sig nya uttryck. Elever och lärare ska tillsammans ta hand om skollokaler och skolgård. I vissa skolor ordnas särskilda städdagar och dagar då eleverna hjälper till med målning och annat.

Både lärare och föräldrar, som intervjuats i en studie som vi genomfört om barn och arbete, tycker det är viktigt att barn får erfarenhet av arbete, men under förutsättning att det inte går ut över skolan. Det är skolan som är det centrala.

VAD TYCKER DE VUXNA att barnens arbete tillför? Att ta ansvar, skapa relationer till andra vuxna, få självförtroende, känna sig behövda och lära sig arbetsdisciplin – det är några svar. På arbetet passar man tider, gör det man blir tillsagd, svarar hövligt och uppträ-

"Gissa om vi blir förbannade om någon ritar på väggen", säger de målade eleverna.

Extrajobb på posten före jul var attraktivt ända in på 1990-talet. Kö med jobbsökare 1953, en tid när till och med tretton-åringar kunde få jobb på posten.

- der hyfsat. Lärarna hoppas att ett ökat deltagande på arbetsmarknaden, inom rimliga gränser, ska gynna skolan. Varken lärare eller föräldrar tycks uppfatta skolan som tillräcklig för att lära sig ta ansvar.

I dag möter vi begreppet "det kompetenta barnet" i olika sammanhang. Ofta framhålls hur viktigt det är att barn är delaktiga och kan fatta beslut, men på arbetsmarknaden anses de inte kompetenta. Trots en expanderande servicesektor, där barn traditionellt haft en stark ställning, och lagar som tillåter barn över 16 år att utföra många arbeten, har ungdomar svårt att konkurrera. Arbetsgivarna föredrar äldre arbetskraft.

Ibland hävdas att dagens arbetsliv ställer högre krav på kompetens. Men det är inte självklart att alla arbeten blivit svårare. Svårigheterna för tonåringarna att få arbete medför också att förväntningarna och kraven förändras. Allt äldre barn anses vara för unga för att få jobb utanför hemmet.

Kan då skolgång beskrivas som barns arbete? I vissa avseenden kanske. Skolan kan ses som ett individuellt projekt men även som en del av den samhälleliga arbets-

ordningen. Den ger förberedelser för en framtida karriär och därmed bidrar barn långsiktigt till samhällsekonomin.

Att se skolan som likställd med lönearbete har dock inte vunnit allmän acceptans. Symboliskt markerar skolan skillnaden mellan barndom och vuxenliv. Förlängd skolgång har också i en mening lett till att statusen som "vuxen" flyttats fram. Det är få som menar att skola är likställt med arbete, visar våra studier. Arbete tillför något som den vanliga skolan inte kan ge.

Att känna sig delaktig i samhället är ett viktigt värde i en demokrati. Barn och ungdomar talar själva om arbete som ett sammanhang där de känner sig behövda och kan skapa mer jämställda relationer till vuxna. Att delta i arbetslivet kan ge ett värde, inte bara ekonomiskt, utan även i form av en tillhörighet och en känsla av sammanhang.

Kristina Engwall och Ingrid Söderlind är forskare vid Institutet för Framtidsstudier.

LITTERATURTIPS

Söderlind, Ingrid och Kristina Engwall, red. (2008), *Barndom och arbete*. Umeå: Borea.

NY
BOK!

Barndom och arbete

INGRID SÖDERLIND
KRISTINA ENGWALL
[RED]

BARNS ARBETE beskrivs ofta som att de "hjälp till". Många föreställer sig att barn i Sverige inte längre arbetar och att skolan ersatt arbete. Men arbete har fortfarande en plats i barns vardag och det vi betraktar som arbete beror i hög grad på hur arbete definieras. Vilken syn har barnen själva på arbete? Hur

kontrollerar och definierar myndigheter barns arbete?

Barndom och arbete handlar om barns och ungas arbete under tiden 1950–2000. Boken synliggör den komplexitet som finns i barns relation till arbete och dess betydelse i samhället, i familjer och för barnen själva.

www.borea.nu

Ska makten över välfärden decentraliseras?

Institutet för Framtidsstudier medverkar i ett europeiskt projekt där ansvaret och styrningen av välfärden i åtta länder jämförs. Forskarna har kartlagt hur socialbidragen, äldreården och arbetsmarknadsåtgärderna utformats de senaste trettio åren. De har även undersökt hur makt och ansvar fördelas mellan central och lokal nivå, ett aktuellt ämne i många länder. ►

En decentraliserad direktdemokrati. Denna schweiziska kanton har en medborgarförsamling bestående av alla röstberättigade medborgare, och sammanträdena hålls fortfarande på ett torg en gång om året. Beslut fattas genom handuppräckning. Bild från 1989 där man röstade ja till kvinnlig rösträtt.

► **E**n stark trend i Europa är att makt decentraliserats till lägre politiska nivåer, med större kommunal autonomi. Utvecklingen har emellertid inte varit entydig. Den har även fött motreaktioner där det statliga inflytandet förstärkts i många länder.

Lokala enheter är bättre på att anpassa verksamheter till lokala förutsättningar och tillgodose medborgarnas önskemål, sägs det. Ökad närhet till beslutsfattarna ska stärka människors medvetenhet om demokratiska processer. Decentraliseringen uppfattas också som kostnadseffektiv, och som en kraft som frigör kreativitet och mångfald.

Decentraliseringens kritiker å andra sidan betonar statens övergripande ansvar för välfärden. Medborgarna förväntar sig likvärdig service eller standard oberoende av var de bor. Stora skillnader i vård och omsorg kan uppfattas som orättvisa – och som avsteg från den universalitet som är ett grunddrag exempelvis i den svenska välfärdsmodellen. Framför allt blir det problematiskt när enskilda kommuners policy innebär att nationella standarder underskrids och när egna sparmål prioriteras framför nationella mål.

”
Medborgarna förväntar sig likvärdig service eller standard oberoende av var de bor. Stora skillnader i vård och omsorg kan uppfattas som orättvisa ...

FÖR SVERIGES DEL gav Kommunallagen 1992 kommunerna större makt att självständigt utforma sin egen organisation. Det blev lättare att delegera, och omfattande omorganiseringer följde i lagens spår. Många avskaffade sin gamla nämndindelning och slog ihop nämnder till större beslutsorgan.

Kommunerna övertog huvudmannskapet från stat och landsting på en mängd områden – via Ädelreformen 1992, Handikappreformen 1994 och Psykiatrireformen 1995 bland annat.

Under främst 1980-talet stiftades ramlagar som gav kommuner väsentligt större handlingsfrihet. Också den finansiella styrningen gjordes om. Tidigare hade skraddarsydda statsbidrag till kommuner för att finansiera specifika områden dominerat – ofta med detaljerade föreskrifter om hur pengarna skulle fördelas. År 1993 infördes i stället generella bidrag där kommunerna självständigt fick prioritera inom verksamheten.

Utvecklingen har dock inte bara präglats av decentralisering. Även återtagna statliga initiativ har förekommit. Denna *recentralisering*, främst under 1990-talets senare hälft, handlar mer om ökad statlig styrning än om förändringar av huvudmannskapet.

Öronmärkta statliga stödpengar är ett sätt att recentralisera. De så kallade Wärnerssonpengarna för att stärka personaltätheten vid skolor och fritidshem är ett sådant stöd. Andelen specialdestinerade statliga bidrag till kommuner fördubblades mellan 1993 och 2001.

Även statliga detaljregleringar har förekommit för att höja ambitionsnivån, som 1995 när kommunerna ålades att ge plats i förskolan för alla barn till förvärvsarbetande. Maxtaxa i äldreomsorgen och förskolan 2002 minskade kommunernas möjligheter att låta brukarna stå för en större del av finansieringen – och inskränkte på så sätt den kommunala autonomin.

VI SKA HÄR SE NÄRMARE på en av de sektorer som ingår i det europeiska jämförande projektet, nämligen socialbidraget. Detta regleras i Sverige av en ramlag, som innebär att staten anger intentioner och ramar men överlämnar åt kommunerna att sköta den praktiska utformningen.

De senaste årtiondena har de svenska kommunernas handlingsutrymme både ökat och minskat. Socialtjänstlagen 1982 gav dem ny frihet att själva utforma bidragsprövningen.

Var den nedre gränsen gick för bidragets storlek, var en fråga som långt in på 1990-talet avgjordes i Regeringsrätten. Med införandet av en riksnorm 1998 preciseras den enskildes rättigheter gentemot kommunerna. Det begränsar förstås kommunernas handlingsutrymme.

Hur ser det då ut på andra håll? Finland och Norge har en likartad struktur som Sverige, även om Norge har betydligt svagare nationell reglering av socialbidraget. Men efter en norsk reform 2006 hanteras nu det kommunala ekonomiska biståndet rent fysiskt inom samma enhet som försäkringskassan och arbetsförmedlingen, som är statliga.

Italien och Schweiz kännetecknas av nästan obefintlig central styrning men mycket inflytelserika regioner. I Italien finns en viss lagstiftning om grundprinciper. Men lagarna får högst begränsat genomslag, eftersom det är regionerna som beslutar om verkställighet och detaljreglering. Det har skapat mycket stora regionala variationer och innebär att medborgarna oftast saknar rätt till hjälp enligt lagen. Utvecklingen går dessutom mot minskat statligt inflytande.

Schweiz utmärks av väsentligt högre stabilitet. Landets 26 kantoner har sökt komma överens om ett gemensamt regelverk, vilket inte hindrar att det finns stora variationer mellan olika landsändar.

Frankrike har långtgående statlig styrning. Det ekonomiska biståndet förmedlas via ett komplicerat system, med nio olika socialbidrag för särskilda klientkategorier. Systemet administreras av en rad aktörer och är uppbyggt kring klientkategorierna. Administrativt kan man dock tala om en viss successiv decentralisering; regioner och kommuner har fått ökat ansvar som förmedlare medan regleringen förblivit central.

Den tydligaste decentraliseringen finns i Spanien och Polen där en tidigare stark centralmakt ersatts med mer lokalt förankrade strukturer. Efter Francos fall 1975 har de spanska regionerna fått mer eller mindre oinskränkt makt på en rad områden – bland annat socialbidrag. I Polen innebar östblockets kollaps att en helt ny regional och lokal

FOTO: PHOTONONSTOP-NORDIC PHOTOS.

Symbol för *Securité sociale* (Försäkringskassan) i Frankrike.

beslutsstruktur skapades. Staten behöll ett visst ansvar för regleringen av socialbidraget och dess finansiering.

De åtta länderna i vår studie har alltså sina särdrag. Centralmaktens inflytande över socialbidragen har försvagats i de flesta fall. En viss europeisk konvergens kan också noteras, i första hand genom att Polen och Spanien närmat sig de övriga. Decentraliseringen tar sig mycket olika uttryck i exempelvis Sverige och Italien, två länder med ganska olika samhällsstruktur och historia.

En slutsats kan nog dras. Länder med hög socialpolitisk ambitionsnivå bör vara beredda att stärka den statliga styrningen i vissa lägen – framför allt om decentraliseringen skapat stora regionala skillnader för socialbidrag och andra välfärdssektorer.

Åke Bergmark är professor i socialt arbete vid Mittuniversitetet, Östersund, och forskningsledare vid Institutet för Framtidsstudier. Renate Minas är forskare vid Institutet för Framtidsstudier.

LITTERATUR- OCH WEBBTIPS

Bergmark, Åke och Renate Minas (2007), Decentraliserad välfärd eller medborgerliga rättigheter. Om omfördelning av makt och ansvar mellan stat och kommun. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 14.

International Council on Social Welfare: Newsletter, September 2008. http://www.euro.centre.org/detail.php?xml_id=89

Loughlin, John (2007), Reconfiguring the State. Trends in Territorial Governance in European States. *Regional & Federal Studies*, 17.

Rodden, Jonathan (2004), Comparative Federalism and Decentralization. On Meaning and Measurement. *Comparative Politics*, 36.

Boende och barn

I standardbilden av småbarnsfamiljen ingår en rymlig bostad, gärna en villa med trädgård. Bostaden är rimligen en viktig del av barnfamiljernas vardag. Beslutet att skaffa barn är också något som har direkt samband med unga människors möjligheter att bilda självständiga hushåll. Därmed kan boendet påverka framtidens befolkning.

FOTO: HASSE HOLMBERG/SCANPIX

Villa, radhus eller lägenhet? Familjer väntar ofta med att skaffa sitt första barn tills de har möjlighet att flytta till en rymligare bostad.

Resultaten från projektet "Barnafödande, barn och boendevillkor" visar att det är bostadens storlek snarare än bostadstypen som är viktig för att människor ska skaffa sitt första barn. Det är alltså lika troligt att få sitt första barn om man bor i villa eller radhus som om man bor i lägenhet.

Men att skaffa barn påverkas naturligtvis även av andra faktorer än boendet. De engelska sociologerna John Hobcraft och Kathleen Kiernan menar att det finns fem huvudfaktorer som tillsammans ger förutsättningarna: ett fast förhållande, utbildning, fast inkomst, bostad och en känsla av säkerhet.

De fyra första faktorerna påverkar varandra ömsesidigt. Till exempel är det lättare att få egen bostad om man är två som delar på kostnaden. Fast inkomst är nästan alltid en förutsättning för att få en egen bostad, och för den som har utbildning är det ofta lättare att få en fast inkomst. Rimligtvis är det också lättare för människor att fatta stora beslut, som att köpa bostad, om samhällets socialförsäkringssystem är långsiktigt stabila.

Förändrar människor sin boendesituation före eller efter att barnen föds? Eller går det bra att bo kvar i samma bostad tills

barnen blir lite större? Utgångspunkten för forskningsprojektet var att undersöka om boendet kan sätta hinder i vägen för människors vilja att skaffa barn. Det är boendesituationen före barnens födelse som står i fokus.

Eftersom utbud och efterfrågan inte är i perfekt balans på bostadsmarknaden, har vissa grupper svårare än andra att få egen bostad eller en passande bostad för en barnfamilj. Hit hör människor med svag arbetsmarknadsanknytning, med låga inkomster, lågutbildade och ensamstående föräldrar.

MAN KAN OCKSÅ ANTA att det finns skillnader mellan olika ålderskohorter. Eftersom bostadspolitiken och bostadsmarknaden ständigt är under förändring, kommer olika generationer att mötas av olika villkor när det blir dags att etablera sig på bostadsmarknaden. Dessutom påverkas unga vuxnas möjligheter av rådande arbetslöshetsnivåer och av utbildningssystemet.

Den samhällsvetenskapliga forskningen om barnafödande har i huvudsak fokuserat

på hur inkomster, arbetsmarknadsanknytning och utbildning påverkar om och när man skaffar barn. Betydligt mindre uppmärksamhet har ägnats boendets roll.

För att undersöka sambanden mellan barnafödande och boende samlade Institutet för Framtidsstudier i samarbete med Statistiska centralbyrån våren 2005 in material till den så kallade HOLK-studien – en unik kombination av enkät- och registerdata som inte har någon svensk eller internationell motsvarighet.

Studien omfattar 3 600 individer födda i Sverige 1956, 1964 respektive 1974. En poäng är att urvalet representerar olika perioder i svensk bostadspolitik, bostadsmarknad och arbetsmarknad. Svarefrekvensen var 62 procent.

De så kallade boendebiografierna är den viktigaste delen av enkäten. De ger en tydlig bild av alla bostäder (inklusive dem som inte finns med i offentliga register) som den som svarat på enkäten bott i under minst sex månader efter att hon eller han flyttade hemifrån första gången. Boendebiografierna

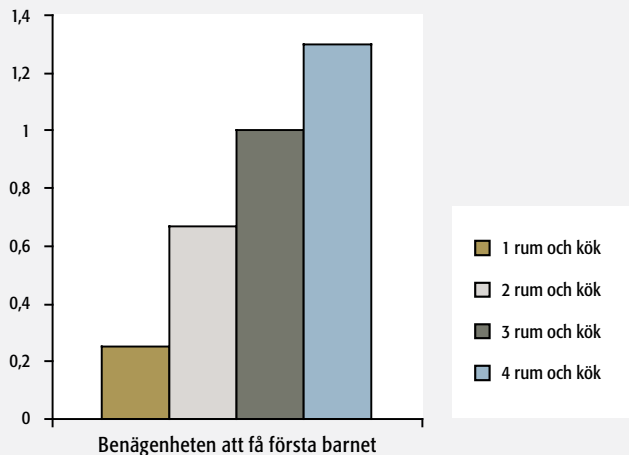
Redan 1935 fattade riksdagen beslutet att låta bygga särskilda barnrikehus som en första genomgripande åtgärd för att minska trångboddheten. Husen var till för "mindre bemedlade" barnrika familjer. Barnrikehus i Malmö 1937.

- ger information som registerdata saknar, till exempel antal rum och hur många som bodde där vid in- och utflyttning.

ENKÄTEN HAR KOMPLETTERATS med Statistiska centralbyråns registerdata över flyttningar, utbildning, inkomster och transfereringar, sysselsättning, civilstånd och barnafödande – både för respondenten och för dem som han eller hon varit gift med eller har barn med.

Vi har tagit fasta på tre viktiga egenskaper hos bostaden: bostadstyp, upplåtelseform och antal rum. De beskriver tillsammans bland annat etableringen på bostadsmarknaden och hur väl bostaden motsvarar människors normer och förväntningar.

Bostadstypen tycks inte ha någon nämnvärd betydelse för benägenheten att skaffa första barnet. Det är alltså lika troligt att få sitt första barn om man bor i villa eller radhus som om man bor i lägenhet. För dem som är födda 1956 och 1974, har andrahandsboende negativ inverkan på benägenheten att få första barnet. Personer födda 1974 påverkas dessutom negativt av att vara inneboende.

Figur. Antal rum i bostaden när första barnet föds. Tre rum och kök antas vara bostadens standardstorlek (vilket motsvarar "ettan" på y-axeln).

Källa: The Swedish Housing and Life Course Cohort Study.

De starkaste resultaten finner vi för antal rum i bostaden. De som har ett eller två rum är mindre benägna att skaffa sitt första barn än de som har tre rum till sitt förfogande. Fyra eller fler rum tycks stärka benägenheten ännu mer (figur).

I enkäten som ligger till grund för studien frågade vi om respondenterna själva upplevde boendet som ett problem efter att barnen fötts. Resultaten visar att det främst var personer födda 1964 som upplevde detta som problematiskt (nästan 25 procent).

SVENSK BOSTADSPOLITIK har haft två distinkta perioder under åren 1975–2005, menar statsvetaren Bo Bengtsson. Fram till 1991 präglades den av vikande efterfrågan på bostäder. Den andra fasen inleddes 1992 när den borgerliga regeringen snabbt avvecklade stora delar av den tidigare bostadspolitiken.

Har de bostadspolitiska konjunkturerna verkligen påverkat människors benägenhet att skaffa sitt första barn? Vårt undersökningsmaterial ger inget entydigt svar på den frågan. Det är svårt att avgöra hur mycket som beror på politiken, läget på arbetsmarknaden eller andra faktorer.

Studiens resultat ger anledning till flera funderingar. Är föreställningen att en småbarnsfamilj helst bor i villa inte helt sann? Är det snarast bostadens storlek (villor har oftast fler rum) som gör att många föredrar eget hus? Stora lägenheter med rimliga boendekostnader är kanske ett sätt att främja viljan att skaffa barn.

Sara Ström är forskare vid Institutet för Framtidsstudier och Stockholms universitet.

LITTERATUR

Bengtsson, Bo (2006), Sverige – kommunal allmännyttan och korporativa särintressen. Ingår i: Bengtsson, Bo, red., *Varför så olika? Nordisk bostadspolitik i jämförande historiskt ljus*. Malmö: Égalité.

Hobcraft, John och Kathleen Kiernan (1995), *Becoming a Parent in Europe* London: Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines. (Welfare State Program Discussion Paper Series; 116)

Statistiska centralbyrån (2005), *Bostaden, storstaden och barnfamiljen*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Politikens nya villkor i hundra års perspektiv

Vi tänker oss ofta att dagens politiska system är det bästa tänkbara – demokratin tas för given. Då kan det vara bra att sätta demokratin i ett historiskt sammanhang och fundera över hur den vuxit fram. Har vi verkligen samma demokrati i dag som för trettio år sedan? Hur fungerade den för sjuttio år sedan och vilka krafter påverkar politikens villkor i dag?

Dagens politiska värld formades kring sekelskiftet 1900. Då byggdes de politiska partiorganisationerna upp, och då formulerades de ideologiska gränslinjerna och institutionaliserades partipolitiken. I dag finns nästan ingenting kvar av denna politiska, sociala och institutionella omvärld. Partierna har gått igenom en enorm omvandling, själva innebörden av politik och demokrati har skiftat och att vara politiker är knappast detsamma i dag som för hundra år sedan.

Socialdemokratiska arbetarepartiet bildades 1889, på initiativ av fackföreningsrörelsen. Det skedde i ett samhälle utan allmän rösträtt, och med målet att få in arbetarrepresentanter i riksdagen. Föregångaren till folkpartiet, Frisinnade landsföreningen, skapades 1902, också med sikte på riksdagen. Högern bildades två år senare av redan etablerade riksdagsmän; man ville motverka liberalernas frammarsch och säkerställa de etablerade riksdagsmännens omval. Bondeförbundet, nuvarande centerpartiet, föddes

1914 då många bönder inte längre kände sig hemma i högern.

Inom samtliga nya partier pågick länge en maktkamp där ideologi och politik låg i stöpsleven, och där vinnarnas linje kom att bli partiets politik. Motståndarna marginaliserades eller slängdes ut, som när Sveriges Kommunistiska Parti 1919 bröt sig ut ur socialdemokratin.

Med den allmänna och lika rösträtten 1921 ändrades politikens villkor drastiskt. Första kammarens privilegierade ställning försvann och kvinnorna gjorde intåg i politiken. Samtidigt växte intresseorganisationerna i styrka och omfång under 1920- och 1930-talen. Många av dem har rötter i folkrörelserna och har traditionellt betraktats som en tillgång för demokratin. De har organiserat människor och skänkt stora grupper inflytande. Men de kan också betraktas som ett demokratiskt problem: de politiska partierna blev intresseorganisationernas kanaler till makten, och vid 1900-talets mitt blev partierna fullständigt beroende av dem. ►

Medierna har förstärkt partiernas professionalisering. TV och internet har gett partiledarna chansen att nå väljarna direkt utan att gå omvägen över partiorganisationen.

- Socialdemokratin och bondeförbundet hade redan mycket nära förbindelser med fackföreningarna respektive jordbrukarnas intresseorganisationer. Även högern och de liberala partierna blev alltmer beroende av intresseorganisationer. Valrörelserna började kosta mer och medlemsavgifterna förslog inte långt för något parti (utom för socialdemokratin som tillämpade kollektivanslutning).

Förutom pengar levererade intresseorganisationerna också väljarstöd, och i utbyte erbjöds deras ledare plats i partiorganisationen och riksdagen. Före 1970 var en stor andel av riksdagsledamöterna – och partiernas ledarskikt – samtidigt ledare i intresseorganisationer. Det utmärkande för partierna 1920–1970 var alltså intressegruppernas starka dominans.

I LÅNGDEN BLEV DETTA problematiskt. Partierna var ekonomiskt beroende av intresseorganisationerna, finansieringen blev godtycklig och konflikter uppstod om partiernas politik. En lösning blev det statliga partistödet som kom 1965. Partierna blev nu ekonomiskt självständiga. Partistödet skapade förutsättningar för *professionalisering*: partierna fick resurser att bygga större och starkare organisationer vilket i sin tur stärkte interna karriärmöjligheter.

Även karaktären på partiarbetet förändrades. Tidigare hade ledarna – i synnerhet

de borgerliga partiernas – ofta haft en stark position utanför partiet redan innan de avancerade till ledarposition. De nya ledarna var däremot yrkespolitiker som ofta hade gjort karriär inom ungdomsförbund och parti.

Medierna har förstärkt partiernas professionalisering. TV och internet har gett partiledarna chansen att nå väljarna direkt utan att gå omvägen över partiorganisationen. Professionella experter på mediahantering har blivit allt viktigare, medan stora medlemskadrer inte alls betyder lika mycket som tidigare.

Vissa forskare har pekat på hur partierna tenderar att växa samman med staten. Självständigheten från externa intressen innebär å andra sidan beroende av staten. Staten blir en källa till resurser som bäst tas tillvara om partierna minskar sin inbördes konkurrens, bildar koalitioner och stänger nya konkurrenter ute.

Andra forskningsresultat pekar på hur partidemokratin förvandlas till publikdemokrati. Politiken blir ett drama som utspelas inför media och de nya politiska ledarna har karaktäriserats med termen "entreprenörer". Personvalet har skapat utrymme för de politiska entreprenörerna. De har en personlig agenda och när den blir svår att genomföra hoppar de helt enkelt av och sadlar om. Vi vet ännu inte om detta är ett marginalfenomen eller framtidens politik.

Niklas Stenlås är forskare vid Institutet för Framtidsstudier.

LITTERATURTIPS

Ahlbäck Öberg, Shirin, Jörgen Hermansson och Lena Wägnerud (2007), *Exit riksdagen*. Stockholm: Liber.

Katz, Richard S. och Peter Mair, red. (1994), *How Parties Organize. Change and Adaptation in Party Organizations in Western Democracies*. London: Sage.

Manin, Bernard (2002), *Den representativa demokratis principer*. Stockholm: SNS.

Stenlås, Niklas (2004), Tre faser i ett politiskt partis historiska utveckling. Organiserad oorganiserad högerpolitik under ett sekel. Ingår i: Björk, Ragnar och Alf W. Johansson, red., *Samtidshistoria och politik. Vänbok till Karl Molin*. Stockholm: Hjalmarsson & Högberg.

Bo Malmberg

Det demografiska spöket

En viktig fråga för alla som arbetar med framtidsfrågor är om det går att göra bra förutsägelser. Mindre ofta diskuteras i vilken utsträckning våra framtidsscenarioer verkligen tas på allvar. Min egen erfarenhet är att reaktionerna varierar starkt från person till person. En del prognoser väcker både entusiasm och motstånd. Det gäller inte minst de demografiskt baserade scenarierna. ►

*Hur tas framtidsforskningen emot?
Reaktionerna tycks skifta kraftigt.
Likgiltighet, tveksamhet, misstro
och avståndstagande blandas med
intresse och entusiasm.*

FOTO: THOMAS CARLGREN

Vid Institutet för Framtidsstudier har vi arbetat med demografiskt baserade framtidsscenarier under flera år. Scenarierna har bland annat visat att de tidigare utvecklingsländernas befolkningsstruktur kan vara gynnsam för ländernas framtid och leda till snabbt ökande inkomster. Detta är något som många tagit till sig.

Men det finns undantag. Tesen att demografiska förändringar är en central drivkraft för ekonomisk utveckling har stött på motstånd bland forskare som arbetat länge med utvecklingsfrågor. Här finns det ofta starka föreställningar om vad det är som driver processen och demografin har sällan räknats till de avgörande faktorerna. Det har gjort dem obenäga att ta till sig demografiskt baserade framtidsbilder.

En annan reaktion är ungefär: ”Visst kan befolkningsförändringar spela en viktig roll, men det måste väl finnas andra faktorer också?”

Ledande företrädare på både den politiska vänster- och högerkanten ser till exempel institutionella förhållanden som avgörande för ekonomisk utveckling. Vänstern ser kapitalismen som en orsak till att fattiga länder kommer att förbli fattiga. Högern under-

stryker bristen på en välfungerande marknadsekonomi som det centrala. Varken högern eller vänstern godtar förklaringar som sätter demografin främst. Men också bland ekonomer som i sin forskning visat på demografins betydelse är det många som tvekar att dra slutsatser om framtida utvecklingstendenser.

Jag uppskattar att kanske hälften av icke-specialisterna tar till sig det demografiska scenariot medan andra förhåller sig skeptiska eller likgiltiga. Bland specialisterna är en tredjedel försiktigt positiva medan övriga är mer eller mindre tveksamma. Sedan finns också en mindre grupp som kapitulerar direkt och blir ”troende”.

Sådana reaktionsmönster kanske också gäller andra framtidsscenarier som Institutet för Framtidsstudier och andra presenterar. Likgiltighet, tveksamhet, misstro, avståndstagande, intresse och entusiasm blandas i olika proportioner.

I ljuset av detta kan man fråga sig vad som är framtidsstudiernas syfte och mål.

En idé är att framtidsscenarier ingår i en process där samhället steg för steg anammar en ny verklighetsbild. Växthuseffekten till exempel var från början en i det närmaste akademisk idé. Så småningom övertygades en grupp forskare om effektens realitet, tidigare tveksamma kapitulerade inför de samlade bevisen, likgiltiga blev intresserade och senare alltmer inriktade på att agera utifrån att växthuseffekten är ett faktum. Kanske är det först när en ny verklighetsbild anammats som den får starkt genomslag i praktisk politik.

VILKET GENOMSLAG har då demografiskt baserade prognoser haft? Tanken att en förmånlig åldersstruktur skulle leda till ökande ekonomisk tillväxt under 1990-talet och början av 2000-talet presenterades i forskningsrapporter. Den uppmärksammades även i *Tiden* 1993, i *Dagens Nyheter* och SVT:s Aktuellt hösten 1995 samt i den ekonomiska debatten.

Våren 2000 lade jag och Thomas Lindh fram en omfattande analys i ESO-rapporten

Vänstern ser kapitalismen som en orsak till att fattiga länder kommer att förbli fattiga. Högern understryker bristen på en välfungerande marknadsekonomi som det centrala. Varken högern eller vänstern godtar förklaringar som sätter demografin främst.

40-talisternas uttåg (ESO står för Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi). Vi pekade på att 2000-talets första år av demografiska skäl skulle präglas av snabb ekonomisk tillväxt, låg inflation med risk för deflation och arbetslöshet, överskott i statsbudgeten, utrymme för sänkta skatter, stora bytesbalansöverskott och snabb produktivitetstillväxt. Vi framhöll också att åren runt 2010 kunde innebära ett skifte tillbaka mot en mer osäker ekonomisk utveckling.

Rapporten har stått sig väl som beskrivning av vårt nuvarande decennium (den kan fortfarande laddas ned från finansdepartementets hemsida). Trots att trenderna i viktiga avseenden har följt våra prognoser, talar de ekonomiska experterna sällan om demografins roll. Enligt Riksbanken var till exempel den snabba produktivitetöknings under 2003 och framåt "övertäckande".

I vår rapport förespråkades arbetskraftsinvandring för att kompensera de låga födelsetalen i Europa. Här har först EU-utvidgningen (där Sverige var ett av få länder som valde att inte begränsa den fria rörligheten) och sedan politiska öppningar för utomeuropeisk arbetskraftsinvandring ändrat spelreglerna. Åldersargumentet har också spelat en roll för de överskottsmål som gäller för svensk budgetpolitik.

DET ÄR NU SNART tio år sedan Institutet för Framtidsstudier inledde satsningen på demografiskt baserade framtidsstudier. Vetenskapligt kan den ses som en framgång. Det internationella forskarsamarbetet om demografiska effekter på ekonomisk tillväxt har utvecklats starkt – med konferenser, specialnummer i tidskrifter och gemensamma forskningsprojekt.

Institutet för Framtidsstudier har medverkat i fyra stora EU-projekt om konsekvenserna av åldrandet och även gjort en studie av Tysklands demografiska framtid. Hösten 2008 genomförs i samarbete med UNFPA, FN:s organisation för familjeplanering, ett utbildningsprogram för befolkningsstatistiker i utvecklingsländer. Syftet är just att sprida kunskaperna om hur befolknings-

förändringar påverkar den ekonomiska tillväxten.

VAD ÄR NÄSTA STEG? En utmaning är det finansiella oväder som under hösten dragit fram över världsekonomin. Mycket pekar på att finansörn riskerar att skapa en global ekonomisk djupdykning som liknar 1930-talskrisen. Även här finns det demografiska riskfaktorer. De höga födelsetalen i världen efter 1945 i kombination med sjunkande fertilitet efter 1980 har lett till att befolkningstillväxten nu är koncentrerad till den äldre delen av den arbetsföra befolkningen. Antalet barn ökar inte på samma sätt som tidigare, och även ökningen av antalet unga vuxna bromsas upp.

Antalet äldre kommer att öka, men inte så mycket under det närmaste decenniet. Den stora ökningen kommer längre fram. Realekonomiskt betyder detta att världens befolkning domineras av åldersgrupper som vill sätta av resurser för att trygga sin ålderdom. För att detta ska fungera måste konsumtionsutrymmet som man är beredd att avstå från i dag omvandlas till investeringar som ger avkastning om tjugo eller trettio år. Att bara spara pengar på banken räcker inte. Då sjunker efterfrågan och tillväxten hämmas.

Demografin är med andra ord en faktor som påverkar utvecklingen även i framtiden. Den skickar ett tungt vägande budskap till den ekonomiska politiken, som sträcker sig långt bortom dagens finanskris.

Bo Malmberg är professor i kulturgeografi vid Stockholms universitet och forskningsledare vid Institutet för Framtidsstudier.

LITTERATUR- OCH WEBBTIPS

Lindh, Thomas och Bo Malmberg (2000), *40-talisternas uttåg – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar*. Stockholm: Finansdepartementet. (Ds; 2000:13) <http://www.regeringen.se/sb/d/4994/a/36268>

Malmberg, Bo och Lena Sommestad (1997), *Arbetslöshet och inflation – lärdomar från mellankrigstiden*. Ingår i: Hassler, J. & Susanne Ackum-Agell, red., *Tretton inlägg om arbetslöshet*. Stockholm: Arbetarrörelsens ekonomiska råd; LO. <http://people.su.se/~bmalm/>

Politik bortom tid och rum – tre klimatpolitiska dilemman

Institutet för Framtidsstudier har de senaste åren tagit upp klimatfrågan i skrifter och seminarier. På den politiska dagordningen är klimathotet nu på allvar etablerat. Men det är ett politikområde som växer fram under ganska svåra villkor. Det ska åtgärda problem som ligger bortom den normala tidshorisonten för politik och vardagsliv. Och trots att det är ett genuint globalt problem så måste det till största delen lösas av nationalstater.

Klimatpolitik förblir ett riskområde därför att den kräver uppoffringar i dag för ganska osäkra framtida vinster. Och den kommer alltid att vara ifrågasatt.

Med insikt om detta så skymtar ändå möjligheter att etablera en robust klimatpolitisk agenda som kan överleva både regeringsskiftet, ifrågasättanden och bristfälligt stöd som klimatpolitiken måste leva med. Men det fordrar en stor medvetenhet om förutsättningarna.

Jag ska peka på tre principiella svårigheter som en effektiv klimatpolitik måste övervinna: en kunskapsbas som ifrågasätts, politik under osäkerhet och risk, samt för det tredje så kallad *free-riding*. En free-rider åker snålskjuts på andras bekostnad.

En ifrågasatt kunskapsbas är den första punkten. Forskarsamhället har visat att vi står inför betydande klimatförändringar som sannolikt orsakas av människans ökande utsläpp av koldioxid och andra växthusgaser i atmosfären. När FN:s klimatpanel IPCC

(*International Panel on Climate Change*) sammanfattar kunskapsläget blir dess ganska försiktiga slutsats att det krävs radikalt minskade utsläpp och att det är bråttom.

Samtidigt ifrågasätts klimathotet av skeptiker i forskarsamhället och i samhällsdebatten. Kritiken mot IPCC:s slutsatser blir i sig själv ett argument mot en aktiv klimatpolitik – som om bristen på total enighet och fullständig information vore ett hinder för att agera.

I själva verket är det nödvändigt att klimatmodellerna kontinuerligt ifrågasätts och att nya analyser växer fram efterhand. Förloppet i den globala uppvärmningen kommer med säkerhet att bjuda på överraskningar. För att undvika att detta leder till bakslag för hela politikområdet så måste klimatpolitiken omge sig med en stor öppenhet och kunna hantera osäkerhet. Den måste utgå ifrån den rådande kunskapsfronten men också vara medveten om att denna inte utgör någon slutlig sanning.

Detta ställer stora krav på politiker, särskilt som det också finns ifrågasättanden som inte alls vilar på vetenskap utan tillhör det naturliga lobbytrycket från intressegrupper.

Politik under osäkerhet och risk är den andra svårigheten som måste övervinnas. Klimatfrågan har fått ett snabbt erkännande hos allmänheten och en färsk opinionsundersökning i Storbritannien visar att två tredjedelar av medborgarna är oroad. Men när det kommer till åtgärder är det bara en minoritet som säger sig vara villig att ändra sin livsstil. Ändå är detta just vad som sker på vissa områden, vilket avspeglas i till exempel det starkt ökande intresset för bilar med mindre miljöpåverkan. Men stödet för att införa kännbara "gröna skatter" är minimalt.

Eftersom klimathotet inte påverkar vardagslivet så är det inte en fråga som ställer sig själv på dagordningen. På sätt och vis är den ett problem för intellektuella i den meningen att den fordrar en mängd teoretisk information. Stor uppmärksamhet måste ägnas åt samspelet med väljarna så

att klimatpolitiken får vila på demokratisk legitimitet.

Klimatet är å andra sidan inte den första politiska frågan som är omgiven av osäkerhet inför framtiden. Vid reformeringen av det svenska pensionssystemet i början av 1990-talet gjorde de stora partierna upp utan allmän debatt för att säkra ett långsiktigt intresse. Men klimatfrågan är speciell därför att osäkerheten i underlaget är så stor. Om det blir några kalla vintrar, eller om människor upplever att det är skönt med lite värme i oktober, kan det demokratiska underlaget för en effektiv klimatpolitik snabbt raseras.

ETT SÄTT ATT HANTERA bristande väljarstöd är att forma enighet över partigränserna kring ett långsiktigt handlande, ungefär som vid pensionsreformen. I Storbritannien finns en *All-Party Climate Change Group* i parlamentet. Gruppen har själv hissat en varningsflagga. Alltför stark politisk konsensus kring något som inte har en lika stark väljarbas innebär dels ett demokratiproblem, dels en risk för bakslag om politiken misslyckas med att nå

FOTO: JAWI TARRIS/CORBIS-SCANPIX

Alla insatser för att lindra klimathotet börjar på hemmaplan – både för den enskilda människan och för länder. Från Atacamaöknen i norra Chile.

Kritiken mot IPCC:s slutsatser blir i sig själv ett argument mot en aktiv klimatpolitik – som om bristen på total enighet och fullständig information vore ett hinder för att agera.

- sina mål. Konsensus kan också ha en konserverande funktion som hindrar gradvisa förändringar, till exempel i riktning mot en mer radikal klimatpolitik.

Ett sätt att öka stödet för klimatåtgärder är att bryta ner den ganska diffusa frågan om växthusgaser i atmosfären till ett mer vardagsnära plan. Minskningen av växthusgaser måste ju ske inom bestämda områden där många människor har kunskap och engagemang. Energiförsörjningen är ett sådant exempel. Andra viktiga delar av klimatfrågan handlar om bland annat jordbruket och transportsystemet. Specifika lösningar är givetvis lättare att hantera än den stora problembilden.

Free-riding, slutligen, syftar på argumentation som går ut på att det är i andra länder som klimathotet måste åtgärdas. I takt med att IPCC:s slutsatser fått brett genomslag, har free-rider-argumenten blivit vanligare. Man accepterar att det behövs långtgående åtgärder, men menar att det är andra som borde stå för insatsen.

Argumenten formuleras olika i olika delar av världen och har skiftande legitimitet. De fattigaste länderna måste få höja sina utsläpp för att kunna lämna fattigdomen; Brasilien, Ryssland, Indien och Kina satsar på att komma ikapp levnadsstandarden i Europa och USA. I Europa är argumentet att vi redan tagit itu med problemet och åtminstone minskat ökningstakten av utsläppen.

Det kanske mest orimliga free-rider-argumentet hörs flitigt i Sverige, senast hos lobbygruppen Stockholmsinitiativet. Vi i Sverige är så få så det är ingen idé att vi minskar vår klimatpåverkan, sägs det. Med

den logiken skulle människor varken ha anledning att betala skatt eller använda sin rösträtt. Resonemanget är också baserat på nationalstaten som geografisk avgränsning. Om vi i stället utgår från att det är EU som ska enas om klimatpolitiken så faller genast argumentet att vi är så få. Detta argument lär knappast bli långlivat.

TROTS ATT KLIMATFRÅGAN rymmer svåra frågor om tid och rum, om kunskapsfronten och om demokratisk legitimitet, så finns ett stort utrymme för en aktiv klimatpolitik som kan få bred acceptans. Ett sätt är att bygga in klimatperspektivet i samhällsapparaten och göra det till en uppgift för alla offentliga organisationer i vardagen. Det pekar mot en "grön stat" som arbetar för att produktions- och konsumtionsmönstren ska rymmas inom naturens långsiktiga gränser.

Det är inte så utopiskt som det kan låta: den svenska utbyggnaden av fjärrvärme och kraftvärme minskade koldioxidutsläppen med 60 procent i städerna utan egentliga intressekonflikter eller protester. Kanske får vi se liknande systemförändringar inom transportsektorn, i varuproduktionen, i bostadsbyggandet och så vidare. Man ska inte underskatta den innovationsförmåga som byggs in i privata och offentliga institutioner med klimatfrågan på sin dagordning.

Samhällsvetenskapligt inriktade framtidsstudier har den viktiga rollen att koppla ihop kunskap om den framtida klimatförändringen med dagens samhällsbygge.

Erik Westholm är forskningsledare vid Institutet för Framtidsstudier.

Skriftserien **Framtidens samhälle** – hittills utkomna rapporter

-
15. **Den digitala framtiden**
Bernt Skovdahl, 2008
 14. **Framtiden – om femtio år**
Janken Myrdal, 2008
 13. **Hälsa – makt, tolkning, styrning**
Kristina Engwall, Magdalena Bengtsson Levin, Stefanie von Schnurbein, red., 2008
 12. **Sverigebilder**
Urban Lundberg och Mattias Tydén, red., 2008
 11. **Mellan folkbildning och fonderdgivning**
Urban Lundberg, red, 2007
 10. **Sverige i världen**
Thomas Lindh, 2007
 9. **Friskolorna och framtiden**
Anders Lindbom, red., 2007
 8. **Staten som vän eller fiende?**
Marika Hedin, Urban Lundberg, Jens Rydström och Mattias Tydén, 2007
 7. **Den självstyrande medborgaren?**
Christina Florin, Elisabeth Elgán, Gro Hagermann, red, 2007
 6. **Children's Work in Everyday Life**
Kristina Engwall and Ingrid Söderlind, eds, 2007
 5. **How Migration Can Benefit Development**
Kristof Tamas and Joakim Palme, eds, 2006
 4. **Den kreativa staten**
Torbjörn Lundqvist, red, 2006
 3. **Sustainable Policies in an Ageing Europe**
Thomas Lindh and Joakim Palme eds, 2006
 2. **Labour Migrants Unbound? **SLUTSÅLD****
Kristof Tamas and Rainer Münz, 2006
 1. **Kommunal samverkan och statlig nätverksstyrning**
Markus Gossas, 2006

Mer information finns på www.framtidsstudier.se

Avslutningskonferens

Framtidens samhälle – förutsättningar och visioner

Konferensen är en avslutning på forskningsprogrammet 2005–2008 vid Institutet för Framtidsstudier.

Den 2 december kl. 13.00–17.00

Lokal: Bonnier konferenscenter, Stockholm

Mer information finns på www.framtidsstudier.se

Regionen som vision. Det politiska projektet Stockholm–Mälardalen

*Erik Westholm, Jan Amcoff, Julia Falkerby,
Markus Gossas och Niklas Stenlås.*

Sveriges politiska geografi är under snabb omvandling. Kommuner samverkar med varandra och nya regioner tar form. Stockholm–Mälardalen är en sådan. Idémässigt knyter denna förändring an till strömningar i EU och den så kallade Lissabonstrategin som betonar konkurrenstänkande, regionens roll som tillväxtmotor och betydelsen av storlek.

I boken beskrivs hur en region växer fram. Det finns en stark idé hos politiker och tjänstemän om att regionen måste beskrivas och marknadsföras för att dra till sig resurser. Det tycks spela mindre roll att det geografiska området inte hålls ihop av en gemensam arbetsmarknad, knappast speglar viktiga näringslivskluster och inte är en naturlig sjukvårdsregion.

Men vad händer när regionen förenklas till ett varumärke riktat mot andra politiska nivåer och fjärran marknader? Alla regioner får liknande attribut, de sägs vara flexibla, innovativa, internationella. Står varumärket i själva verket i motsats till regionen som en demokratisk arena där olika idéer och intressen bryts mot varandra?

Boken kostar 180 kr inkl. moms. Porto tillkommer.

Beställning kan ske via e-post: info@framtidsstudier.se, tel: 08-402 12 00 eller fax: 08-24 50 14.

FRAMTIDER år 2009

Följ den svenska
framtidsdebatten
i *Framtider*!

Tidskriften kombinerar
specialteman med en bred
bevakning av svenska och internationella
framtidsfrågor.

Nummer 1/2009 kommer att ha temat
Europa och EU.

**Förnya din prenumeration redan nu så att
du inte missar något nummer.**

Använd talongen på omslaget baksida.

Priset för en årsprenumeration är oförändrat 100 kronor
inkl. moms och betalas in på postgiro 70 16 33-0.

OBS! Glöm inte att skriva namn och adress.

på gång ...

Institutets medarbetare medverkar

- Den 27 november 2008 medverkar Joakim Palme vid Ungdomsstyrelsens rikskonferens. Rubriken är "Ungdomar och utslagning i ett åldrande samhälle. Så blir vuxenlivet för unga som växt upp under utsatta förhållanden".
- Den 9 december medverkar Urban Lundberg som kommentator vid ett offentligt seminarium på Ersta–Sköndals högskola om historikern Jan Larssons bok *Folkhemmet och det europeiska huset: Svensk välfärdsstat i förvandling*.
- Den 4 februari 2009 medverkar Ingrid Söderlind vid konferensen "Folkrätt för barn" i Eskilstuna. Sveriges Kommuner och Landsting arrangerar.

Vänbok till Christina Florin

Den 10 december kommer boken *Att göra historia – vänbok till Christina Florin* i Institutets forskningsrapportserie.

Nya rapporter från Institutet till Näringsdepartementets IT-råd

- Markus Gossas: *Den virtuella staten och det offentliga åtagandet*
- Torbjörn Lundqvist och Samuel Bohman: *Informationssamhället i framtiden 2020–2040*.
Läs mer: [<http://www.regeringen.se/sb/d/10633/a/115182>]

Nytt forskningsprogram

Den 1 januari 2009 startar Institutet för Framtidsstudiers nya forskningsprogram *Sverige i framtiden*, som löper under åren 2009–2013. Joakim Palme är VD för denna programperiod. Programmet presenteras i *Framtider* under 2009.

Planerat Framtidsfokus

Den 6 mars 2009 planeras ett *Framtidsfokus* om perspektiv på jämställdhet. För inbjudan, kontakta info@framtidsstudier.se eller per tel. 08-402 12 44. Program kommer att finnas på www.framtidsstudier.se.

Institutet för Framtidsstudier flyttar

Från och med den 1 december 2008 finns vi på ny adress: Holländargatan 13, Stockholm. Postadress, telefon- och faxnummer är desamma som förut.

Institutet för Framtidsstudier

Box 591

101 31 Stockholm

Besöksadress:

Holländargatan 13

Tel: 08-402 12 00

Fax: 08-24 50 14

E-post: info@framtidsstudier.se

www.framtidsstudier.se

Framtider ges ut av Institutet för Framtidsstudier och utkommer med fyra nummer per år. I varje nummer kombineras specialteman med en bred bevakning av svenska och internationella framtidsfrågor.

Institutet för Framtidsstudier har till uppgift att bedriva framtidsstudier, långsiktig analys och därmed sammanhängande verksamhet för att därigenom stimulera till en öppen och bred diskussion om framtida hot och möjligheter i samhällsutvecklingen.

Ja, tack

Jag vill prenumerera på tidskriften Framtider för 100 kr/år.

Du kan även skicka dina uppgifter via e-post till: info@framtidsstudier.se

Namn

.....

Adress

.....

Postnummer

.....

Postadress

.....

Ja, tack

Jag önskar information från Institutet för Framtidsstudier via e-post.

Min e-postadress

.....

Frankeras ej.

Mottagaren
betalar portot.

**Institutet för
Framtidsstudier**

SVARSPOST

110 517 800

110 01 Stockholm